

Povodom 10-godišnjice smrti JOSIPA BROZA TITA

Jedna od analitičkih studija naučnoistraživačkog projekta „Titovo vojno delo”, koji realizuje Institut za strategijska istraživanja Centra visokih vojnih škola oružanih snaga „Maršal Tito”, tretira Titov doprinos ratnoj veštini narodnooslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i odbrane socijalističkog društva. Kao i druge studije, rađena je na osnovu obimne naučne građe, na čijem stvaranju su radili brojni naučni i stručni radnici. Analitičke studije predstavljaju osnovu za pisanje sintetičkog dela o Titovom vojnom aktivitetu.

Na izradi studije o Titovom doprinosu ratnoj veštini radila su tri tima, a njenu krajnju verziju napisao je prof. Jovo Ninković, general-potpukovnik, 1988. godine.

Povodom desetogodišnjice Titove smrti objavljujemo deo te studije. U njemu se razmatra Titov koncept grupisanja snaga, vidova dejstava i oblika izvođenja borbenih dejstava. To je još jedna potvrda ispravnosti mišljenja Ficroja Meklejna da je Tito „bio neustrašivo hrabar, nezavisan duh, a postojan”.

Osnovni naslov tekstu dala je Redakcija.

S U M M A R Y

IN TITO'S CONTRIBUTION TO THE ART OF WAR WAS EXPRESSED HIS COURAGE, INDEPENDENCE OF SPIRIT AND STEADFASTNESS

The theme of one of analytical studies within the framework of the „Tito's Military Work" scientific research project, realized by the Institute for Strategic Research of the Centre of High Military Schools of the Armed Forces „Marshal Tito", is Tito's contribution to the art of war in the course of the Yugoslav national liberation war, socialistic revolution and defence of the Yugoslav socialistic society. Similarly to other studies, this study is based on ample scientific materials created by numerous scientists and experts. Analytical studies make the foundation for writing this synthetized work on Tito's military activities.

The study on Tito's contribution to the art of war was the result of work of three teams, to become finally shaped by Prof Jovo Ninković, in 1988.

On the occasion of ten years from Tito's death we present a part of this study containing Tito's concept of grouping and development of military forces, of modes and types of operations and forms of engagements and combat operations. The concept is one more justification of the assessment made by Fitzroy Maclean that Tito was „a fearless, independent and steadfast spirit".

R É S U M É

A L'OCCASION DU DIXIÈME ANNIVERSAIRE DE LA MORT DE JOSIP BROZ TITO

L'une des études analytiques du projet scientifique et de recherche „L'oeuvre militaire de Tito", réalisée par l'Institut pour les recherches stratégiques du Centre des hautes écoles militaires des forces armées „Marchal Tito" traite de l'apport de Tito à l'art de la guerre durant la guerre de libération nationale, la révolution socialiste et la défense de la société socialiste. Tout comme les autres études, elle est basée sur la documentation scientifique volumineuse dont la réalisation est due aux nombreux travailleurs scientifiques et professionnels. Les études analytiques servent de fondement pour écrire une oeuvre synthétique concernant l'activité militaire de Tito.

Trois équipes ont été engagées dans la mise en oeuvre de l'études sur l'apport de Tito à l'art de la guerre, dont la version finale fut rédigée en 1988 par le général de division professeur Jovo Ninković.

A propos du dixième anniversaire de la mort de Tito, nous publions une partie de cette étude. On y traite du concept de Tito du groupement des forces, des aspects des actions ainsi que des formes de réalisation des actions de combat. Ce concept est une affirmation de plus de l'opinion de Fitzroy Maclean d'après qui „Tito avait été un esprit courageux, intépide, indépendant, mais constant".

РЕЗЮМЕ

ПО СЛУЧАЮ ДЕСЯТИЛЕТИЯ СМЕРТИ ИОСИПА БРОЗА ТИТО

ВО ВКЛАДЕ ТОВАРИЩА ТИТО В ВОЕННОЕ ИСКУССТВО
ПРОЯВЛЯЮТСЯ ХРАБРОСТЬ ДУХА И ПОСТОЯНСТВО

Один из аналитических трудов научно-исследовательского проекта „Военное дело Тито“, реализованного Институтом стратегических исследований Центра высших военных школ вооруженных сил „Маршал Тито“, рассматривает вклад Тито в военное искусство народно-освободительной войны, социалистической революции и обороны социалистического общества. Как и другие научные труды, настоящий также сделан на основании объемистого научного материала, в создании которого участвовали многочисленные научные и специальные сотрудники. Аналитические изучения представляет собой основу для написания синтетической работы о военной деятельности Тито.

В работе над трудом о вкладе Тито в военное искусство участвовали три группы, а его окончательный вариант написал генерал-подполковник проф. Йово Нинкович в 1988 г.

В связи с десятилетием со дня смерти товарища Тито публикуем часть этого труда. В ней рассматриваются титовская концепция группировки сил, видов действий и форм проведения боевых действий. Она еще раз подтверждает правильность мнения Фицроя Меклейна о том, что Тито был „бесстрашно удалым, независимым духом, причем постоянным“.

Основное заглавие к тексту дала Редакция.

U Titovom doprinosu ratnoj veštini
ispoljava se njegova hrabrost,
nezavisnost duha i postojanost

STRATEGIJSKO I OPERATIVNO-TAKTIČKO GRUPISANJE ORUŽANIH SNAGA

Iznalaženje optimalnih oblika i načina grupisanja oružanih snaga u celini, kao i pojedinih sastava i jedinica u procesu oružane borbe, odnosno u izvođenju borbenih dejstava na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou, jedno je od suštinskih pitanja ratne veštine svake armije. Sasvim je, prema tome, logično što je i u sveukupnom angažmanu Josipa Broza Tita u narodnooslobodilačkom ratu ova sfera ratne veštine bila područje njegovog najneposrednijeg i najintenzivnijeg aktiviteta.

Strategijsko grupisanje i strategijski raspored oružanih snaga su bitni elementi svake ratne doktrine i vojne strategije, bez obzira na opštu vojnu politiku određene zemlje, karakter rata i uslove u kojima se on priprema i vodi.¹ Poseban značaj pridaje se početnom strategijskom grupisanju oružanih snaga, jer se njime ispoljava snažan, a često i odlučujući uticaj na tok i rezultate ratnih dejstava, ne samo u početnom već i u svim narednim periodima rata. Ratna praksa je to do sada potvrdila u mnogim ratnim sukobima.

U vojnoj strategiji narodnooslobodilačkog rata, odnosno u Titovom konceptu razvoja, grupisanja i upotrebe oružanih snaga, taj problem je rešavan na osoben i autentičan način. Kako do početka oružanog ustanka političko i vojno rukovodstvo nije raspolagalo ni minimal-

¹ Pod strategijskim grupisanjem i strategijskim rasporedom oružanih snaga podrazumeva se opšti raspored oružanih snaga neke države ili koalicije država u celini, odnosno njihovih strategijskih grupacija na ratištu, u skladu sa ratnim planom i predviđenim načinom njihovog realizovanja. Najčešće je logičan nastavak prethodno završene mobilizacije i strategijskog razvoja kao posebnih strategijskih radnji, odnosno pregrupacije snaga u procesu vođenja rata. Strategijski raspored se izražava u formi obrazovanja namenskih strategijskih elemenata (ešeloni, rezerve, avijacija, raketna sredstva i dr.) i njihovim dovodenjem na odgovarajuće delove ratišta.

nim jezgrom oružanih snaga koje bi se moglo angažovati u skladu sa nekom strategijskom zamisli, to se i ne može govoriti o strategijskom grupisanju, pogotovo o početnom strategijskom grupisanju u klasičnom značenju vojnih pojmova, jer su se *problemi strategijskog grupisanja i strategijskog rasporeda oružanih snaga rešavali uporedo sa njihovim stvaranjem i razvojem. U tome i jeste specifičnost te strategijske radnje u poređenju sa armijama zemalja antihitlerovske koalicije.*

Međutim, posle stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, u jesen 1942. godine, odnosno formiranja velikog broja divizija i korpusa, strategijsko grupisanje u planovima i zamislima Vrhovnog štaba o vođenju oružane borbe dobija novi smisao, sadržaj i značaj.²

Titov strategijski koncept vođenja narodnooslobodilačkog rata 1941 – 1945. godine zasnivao se, kada je reč o strategijskom grupisanju oružanih snaga, na sledećim postulatima: (1) da se u svim krajevima zemlje formiraju i sve vreme rata održe i dejstvuju makar i najmanje jedinice oružanih snaga; (2) da Vrhovni štab, kao strategijski nivo rukovođenja, uvek ima pod neposrednom komandom jaku i manevarski sposobnu grupaciju kojom može ispoljavati direktan uticaj na tok i rezultate oružane borbe gde god se za to ukaže potreba; (3) da se u strukturi oružanih snaga kontinuirano razvijaju što respektivniji operativni sastavi, sposobni za brze manevre i pregrupisavanja u skladu sa strategijskim planovima i zamislima Vrhovnog štaba, i (4) da se postepenim dovodenjem i grupisanjem glavnih snaga na određenom delu ratišta stvaraju uslovi za prelazak u opštu strategijsku ofanzivu radi konačnog oslobođenja zemlje.

Prvi zahtev realizovan je tako što su se partizanski odredi, kao početni oblik vojne organizacije, ali i svi naredni, viši oblici (brigade, divizije, korpusi), stvarali u svim krajevima zemlje, uključujući i one koji su ranije bili nasilno oduzeti i pripojeni susednim državama (Istra, Slovenačko primorje, neki dalmatinski otoci i dr.). Za partizanske odrede su postojala dva pravila: prvo, formira-

² Do kraja 1943. godine formirano je 19 divizija i sedam korpusa, a do kraja 1944. godine – 39 divizija i 16 korpusa.

ni su svuda gde su za to postojali makar i minimalni uslovi, i drugo, kao teritorijalne jedinice samo su izuzetno napuštali svoje matično područje. Time je, uz ostalo, ostvarivan Titov koncept strategijskog grupisanja oružanih snaga, odnosno njegova ideja da se u svim etapama rata pokrije cela teritorija Jugoslavije vojnim formacijama. Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, krajem 1942. godine, ne samo što nije isključivalo uporedno postojanje snažne mreže partizanskih odreda i jedinica već ih je, čak, i pretpostavljalo. Tito na to nedvosmisleno ukazuje i u članku „Stvaranje narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije”, objavljenom u Biltenu Vrhovnog štaba, novembra 1942. godine: „Stvarajući narodnu vojsku, *mi zadržavamo naše mnogobrojne teritorijalne partizanske odrede* (podvukao J.N.). Staviše, mi moramo stvarati sve novije i novije partizanske odrede na neoslobođenoj teritoriji, u svim oblastima zemlje”.³

I zaista, ako se analiziraju podaci o razvoju partizanskih odreda lako se može uočiti da su oni kontinuirano stvarani u svim krajevima zemlje do kraja rata, što znači da je opredeljenje za njihovo zadržavanje kao teritorijalnog oblika vojne organizacije imalo strategijski značaj.⁴

Drugi zahtev ostvaren je tako što je Vrhovni štab – od stvaranja Prve i Druge proleterske brigade (kraj 1941 – početak 1942), pod svojom neposrednom komandom uvek imao jaku i manevarski sposobnu grupaciju koja nije bila strogo vezana za određenu teritoriju i koja se mogla upotrebiti u skladu sa razvojem situacije u pojedinim krajevima zemlje, odnosno u skladu sa planovima Vrhovnog štaba o vođenju oružane borbe u pojedinim periodima rata.

U početku su to bile Prva i Druga proleterska brigada, kasnije – grupa proleterskih i udarnih brigada, zatim operativna grupa divizija (1. i 2. proleterska i 3. udarna) i, na kraju – Prvi proleterski i Dvanaesti udarni korpus

³ Tito, *Vojna djela*, knj. I, VIZ, Beograd, 1982, str. 281.

⁴ U toku NOR-a, na teritoriji Jugoslavije su formirana 543 partizanska odreda: u Bosni i Hercegovini – 106, u Crnoj Gori – 55, u Hrvatskoj – 207, Makedoniji – 33, Sloveniji – 30, u Srbiji – 59, u Vojvodini – 37, i na Kosovu – 16. Od ukupnog broja odreda 1941. godine je formirano 269, u 1942. godini – 68, u 1943. godini – 121, u 1944. godini – 84, i u 1945. godini – 1. Izvor: N. Anić, S. Joksimović, M. Gutić: *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1982.

i grupa divizija, odnosno Prva armijska grupa. Sve te grupacije su imale svojstva strategijskog elementa, jer su u generalnom konceptu grupisanja i upotrebe oružanih snaga u određenom periodu rata bile namenjene za izvršavanje zadataka strategijskog značaja.

Treći zahtev realizovan je stvaranjem korpusa, koji su imali i teritorijalnu i operativnu funkciju, ali čije su se operativne jedinice (divizije) mogle, naročito posle formiranja korpusnih vojnih oblasti (početak 1944. godine), pokrenuti sa matične teritorije i angažovati prema potrebama i planovima strategijskog grupisanja koje je utvrđivao Vrhovni štab.

I konačno, četvrti zahtev ostvaren je na taj način što su krajem 1944. i početkom 1945. godine na delu centralnog i severozapadnog vojišta postepeno grupisane najjače snage (ukupno 49 divizija) radi izvođenja strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje.

Razume se, svi ti zahtevi nisu mogli biti utvrđeni u samom početku ustanka, već su nastajali u procesu vođenja oružane borbe i stvaranja oružanih snaga u pojedinim periodima rata. Pored globalnih opredeljenja o načinu vođenja rata i oružane borbe, strategijsko grupisanje je bilo uslovljeno i zahtevima koji su proizilazili iz: konkretnih planova i zamisli Vrhovnog štaba o izvođenju krupnih operativno-strategijskih poduhvata, opredeljenja o načinu ostvarivanja strategijskog težišta, razmera i načina dejstva neprijatelja i drugih činilaca.

Ako se analiziraju neki konkretni Titovi strategijski potezi u toku rata, može se uočiti da je on – u skladu sa odlukama Vrhovnog štaba i rukovodstva Partije o prenošenju strategijskog težišta u nova područja – planski dovodio i grupisao predviđene snage za određeni prostor, bilo zato da bi ih angažovao upravo na tom području ili da bi taj prostor poslužio kao operativna osnovica za predstojeća ofanzivna dejstva. Najbolji primer za to jeste njegova aktivnost u vezi sa prenošenjem strategijskog težišta u Srbiju, jer su pripreme za to otpočele skoro godinu dana pre nego što je prodor u Srbiju izveden. U instrukciji Štabu Drugog korpusa, od 6. decembra 1943, detaljno razmatra vojnostrategijsku i političku situaciju u zemlji i ukazuje na

predstojeće strategijske zamisli i planove, posebno na one koji se odnose na prodor u Srbiju. Između ostalog, piše i sledeće: „Kao što vam je poznato, Bosna je skoro sva oslobođena, sem nekoliko gradova. Mi tu raspolažemo sa dva korpusa i više partizanskih odreda van njihovog sastava... Napominjemo vam da broj partizana u jedinicama Bosne premašuje 35.000. Ove jedinice, pošto riješe situaciju na svom sektoru, upotrebiće se kao *strategijska rezerva najvjerojatnije prema istoku*.

Na ovom sektoru nalazi se i naš 1. korpus, koji u svom sastavu ima I, V i VI diviziju... U punom sastavu brojno stanje ovog korpusa dostići će 20.000 boraca.

Sektor Sandžaka, Hercegovine, Crne Gore i Boke vama je skoro bolje poznat. Zbog izmijenjene političko-vojne situacije, ovaj sektor *treba i mora da postane naša solidna baza*... Pošto je situacija zapadno od rijeke Drine povoljna za nas, *mi ćemo prenositi težište ka istoku – u Srbiju*. To je važan čvor u odnosu na Jugoslaviju, a u odnosu na balkanske događaje od prvostepene je važnosti... Zbog svega ovoga *predio vašeg sektora je od izvanredne vojno-političke važnosti. On treba da bude naša glavna baza za prodiranje ka istoku. Na vama je da ga svojim uticajem i radom takvim učinite*”⁵ (sve podvukao J.N.).

Iz Titovih promišljanja, a posebno iz konkretnih odluka i njihove praktične realizacije, proizilazi zaključak da je ideju o prodoru u Srbiju trebalo obezbediti, pre svega, celishodnim grupisanjem i rasporedom svih onih snaga koje su na bilo koji način mogle da budu angažovane u realizovanju tog poduhvata. U skladu s tim, strategijski raspored snaga dobio je i odgovarajuću fizionomiju, uobličenu u tri strategijska elementa: (1) snage koje su obezbeđivale operativno-strategijsku osnovicu (2. i 3. korpus); (2) snage za prodor u Srbiju (1. i 12. korpus i operativna grupa divizija), i (3) snage za prihvata i dejstvo u pozadini (grupe srpskih divizija).

Kako je Tito rešavao probleme strategijskog grupisanja u uslovima kada neprijatelj preduzima krupne ofanzivne operacije i kada je, istovremeno, trebalo realizovati

⁵ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 431, 432.

ideju o prenošenju strategijskog težišta najbolje se vidi na primeru četvrte neprijateljske ofanzive, početkom 1943. godine. Naime, u toj situaciji trebalo je obezbediti takvo grupisanje i upotrebu snaga na području Hrvatske i zapadne Bosne koji će garantovati uspešno suprotstavljavanje snagama neprijatelja koji nadire i istovremeno, omogućiti uspešan prodor udarne grupacije, sa Vrhovnim štabom, u dolinu Neretve, Rame i dalje, na istok.

U referatu povodom 10-godišnjice Jugoslovenske narodne armije, Tito je, u vezi s tim, rekao i ovo: „Prema raznim oskudnim obavještenjima, Vrhovni štab je prozreo planove neprijatelja. Mi smo dobro znali za koncentraciju neprijateljskih snaga u pravcu Like, Korduna i Banije, ali je neprijatelj u najvećoj tajnosti koncentrisao snage i u Sarajevu, Banja Luci i u dolini Neretve i Rame...

Da bi onemogućio planove neprijatelja, Vrhovni štab je preduzeo slijedeće mjere: (1) izdato je naređenje jedinica na tom prostoru da, po mogućnosti, izbjegavaju frontalne borbe, ali da daju žestok otpor; (2) izdato je naređenje svim partizanskim odredima i regularnim trupama naše revolucionarne Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije da smjesta pristupe najintenzivnijim napadnim operacijama na neprijateljska uporišta i komunikacije; (3) naređeno je da se Druga proleTERSka divizija hitno prikupi u Livnu, da se Prva proleTERSka divizija hitno vrati iz Centralne Bosne... i da se prikupi na prostoru Gornjeg Vakufa, da se Treća udarna divizija prikupi na prostoru u okolini Prozora; [...] (4) sve hrvatske narodnooslobodilačke jedinice dobile su zadatak da brzim manevrima i noćnim prepadima zadaju neprijatelju što više gubitaka, ali da izbjegavaju frontalne borbe, da ostanu na svojoj teritoriji i ponovo je očiste od neprijatelja”.⁶

Iz tog Titovog obrazloženja sasvim jasno proizilazi da je strategijsko grupisanje oružanih snaga u toku priprema i izvođenja četvrte neprijateljske ofanzive bilo uslovljeno, s jedne strane, planovima i namerama neprijatelja, a s druge – strategijskim planovima i zamislima Vrhovnog štaba o načinu suprotstavljavanja neprijatelju koji je otpočeo ofanzivu, i prela-

⁶ Isto, knj. II, str. 316.

sku u strategijsku protivofanzivu ka Hercegovini i Crnoj Gori. U skladu s tim, strategijski raspored u toku četvrte neprijateljske ofanzive imao je, praktično, tri posebna strategijska elementa, sa precizno utvrđenim zadacima: (1) snage koje su trebale na sebe da prime udar glavne grupacije neprijatelja (1. bosanski i 1. hrvatski korpus); (2) snage koje su trebale preći u strategijsku ofanzivu (1, 2. i 3. divizija), i (3) sve ostale snage van prostora zahvaćenog ofanzivom, koje su dobile zadatak da razviju maksimalna ofanzivna dejstva u pozadini, razvlače snage neprijatelja, sprečavaju mu komuniciranje i koncentraciju, i tako olakšavaju dejstvo jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koje izvođe odbranu i koje su prešle u protivofanzivu.

U završnom periodu rata, međutim, strategijsko grupisanje oružanih snaga bilo je najdirektnije uslovljeno konkretnim zamislima i planovima Vrhovnog štaba o prelasku u opštu strategijsku ofanzivu za definitivno oslobođenje zemlje. Oslobođanjem većeg dela zemlje (Srbija, Makedonija, Kosovo, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Vojvodina), u drugoj polovini 1944. godine, i obrazovanjem strategijskog fronta na liniji r. Dunav – Jadransko more, strategijsko grupisanje poprima kvalitativno nova obeležja ne samo zbog koncentracije najjačih snaga u zahvatu tog fronta već i zbog njihove nove podele na određene strategijske celine, kao i namene pojedinih elemenata u tim celinama. Kao što je poznato, sveukupne oružane snage Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bile su početkom 1945. godine podeljene u tri strategijske celine: 1) snage na frontu – jačine 33 divizije; 2) snage u pozadini neprijatelja – jačine 16 divizija, i 3) snage u vlastitoj pozadini – jačine 12 divizija. Potpuno je logično što su snage u zahvatu fronta bile najjače, jer im je i zadatak bio najteži – proboj fronta i dejstvo na dodeljenim operacijskim pravcima po čitavoj dubini. Zadatak snaga u pozadini neprijatelja bio je udar po dubini njegovog strategijskog i operativnog rasporeda, te neposredno sadejstvo snagama na frontu, a snaga u vlastitoj dubini – pored zadataka obezbeđenja granica i slobodne teritorije, i uloga strategijske rezerve.

Upravo zahvaljujući takvom konceptu razvoja i grupisanja snaga bilo je moguće realizovati osnovne zahteve naše vojne strategije u narodnooslobodilačkom ratu: 1) razvlačiti snage

neprijatelja na što širem operativnom prostoru; 2) održavati stalnu stratezijsku inicijativu i slobodu manevra, i 3) izbegavati direktne frontalne sudare sa nadmoćnijim snagama neprijatelja, a istovremeno obezbeđivati uslove za koncentrisanje sopstvenih snaga radi realizovanja planova o prenošenju stratezijskog težišta, oslobađanja pojedinih delova zemlje i, konačno, preduzimanja stratezijske ofanzive za definitivno oslobodjenje zemlje. U realizovanju takve stratezijske koncepcije Tito nikada nije polazio od unapred utvrđenih šablona, *već od konkretnih uslova i potreba*, pri čemu je uvek delovao u skladu sa dugoročnim stratezijskim planovima i zamislima. Koncept širokog prostornog rasporeda, odnosno pokrivanja svakog dela teritorije – s jedne strane, i koncentracije jakih i manevarski sposobnih jedinica na određenim užim operativnim područjima – s druge strane, bila su, prema tome, dva međusobno povezana i komplementarna vida stratezijskog grupisanja oružanih snaga, koja su odgovarala političkim i vojnostratezijskim uslovima u kojima je narodnooslobodilački rat vođen, odnosno Titovim planovima i zamislima o načinu vođenja rata i putevima ostvarivanja njegovih političkih i vojnih ciljeva.

Za razliku od tog vremena, u rešavanju problema stratezijskog grupisanja oružanih snaga u posleratnom periodu polazilo se od bitno izmenjenih uslova: a) sasvim drugačijeg političkog i geostratezijskog položaja Jugoslavije; b) postojanja moderno organizovane oružane sile – Jugoslovenske narodne armije, efikasnog političkog i ekonomskog sistema, i snažne materijalne baze, i c) mogućnosti oslonca na saveznike. Sve te pretpostavke nisu postojale pre početka oružanog ustanka 1941. godine. Međutim, mnoga iskustva iz narodnooslobodilačkog rata nisu mogla biti zaobiđena ni u tom pogledu, pogotovo za određene situacije i uslove. Razvojem teritorijalne i operativne komponente u strukturi oružanih snaga obezbeđena je, na primer, realizacija nekih osnovnih zahteva stratezijskog grupisanja u savremenim uslovima, odnosno u skladu sa karakterom i načinom vođenja opštenarodnog odbrambenog rata: (1) da se mirnodopskom lokacijom i mobilizacijskim razvojem obezbedi „pokrivanje” celokupne teritorije SFRJ, zatvaranje svih operativnih pravaca i kontrola svih potencijalnih vazdušnodesantnih prostoriya; (2) da ukupan razvoj oruža-

nih snaga bude maksimalno usklađen sa zahtevima početnog ratnog plana i predviđenog strategijskog težišta, i (3) da se obezbede bitne pretpostavke za brz manevar i pregrupisavanje snaga u skladu sa razvojem situacije i potrebama koje iz tog razvoja proizilaze.

Podrobnija analiza tih zahteva i praktičnih aktivnosti na njihovom ostvarenju upućuju na zaključak da su oni umnogome slični, a u nekim aspektima i potpuno identični sa principima strategijskog grupisanja oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu i Titovim konceptom njihove realizacije.

*

Operativno-taktičko grupisanje i borbeni poredak jedinica u izvođenju napadnih i odbrambenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu čine bitno obeležje razvoja i oblikovanja ratne veštine. U njenom su praktičnom kreiranju konstantno bili angažovani ne samo štabovi operativnih i taktičkih jedinica već i Vrhovni štab, a posebno Tito kao vrhovni komandant. Grupisanje snaga na operativnom i taktičkom nivou ispoljavalo se na dva osnovna načina: (1) kao relativno trajan raspored operativnih i taktičkih jedinica na određenom prostoru, i (2) kao konkretan raspored tih snaga za izvođenje pojedinačnih operacija, bojeva i drugih borbenih dejstava.

U prvom značenju, operativno-taktičko grupisanje je proizilazilo iz navedenog doktrinarno-strategijskog zahteva o stvaranju i razvoju oružanih snaga i njihovom trajnom prisustvu u svim delovima državne teritorije. Polazeći od tog osnovnog principa, gotovo u svim krajevima zemlje razvijali su se ne samo partizanski odredi kao izrazito teritorijalne jedinice već i svi viši taktički i operativni sastavi – brigade, divizije i korpusi. Izuzev grupacije pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, sve te jedinice su imale svoju matičnu teritoriju kao relativno trajno i stabilno područje delovanja.

Formiranjem korpusa, koji su u svom sastavu imali, najčešće, 2–3 divizije i veći broj partizanskih odreda i koji su pokrivali određena operacijska područja, praktično je zaokruženo relativno trajnije operativno-taktičko grupisanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske na jugoslovenskom ratištu. Tom vidu grupisanja Tito je, kao vrhovni komandant, posvećivao

izuzetnu pažnju, utičući na dva načina: prvo, prilikom formiranja pojedinih jedinica istovremeno određivao im je i područja delovanja, i drugo, povremenim intervencijama, kada bi procenio da potčinjeni štabovi nisu pravovremeno uočili značaj određenih teritorija i regija, i da, u skladu s tim, nisu adekvatno rasporedili svoje snage. Sačuvano je mnogo dokumenata koji to potvrđuju: direktiva Štabu Prvog i Drugog bosanskog korpusa, iz avgusta 1943. godine; zapovest Štabu Drugog udarnog korpusa iz oktobra 1943; naređenja Glavnom štabu Hrvatske i Slovenije iz januara 1944. i dr.⁷ U uputstvu Glavnom štabu Slovenije, januara 1944. godine, Tito je precizirao gotovo sva bitna pitanja operativno-taktičkog rasporeda i načina upotrebe jedinica: „U Štakerskoj neprijatelj nastoji da za sebe mobiliše snage. Zbog toga još sada prebacite na taj sektor jednu lako pokretljivu diviziju. Pod Štab te divizije treba da potpadnu svi partizanski odredi i vojne vlasti u pozadini – u Štakerskoj. Ta divizija treba da posluži kao jezgro jednog budućeg korpusa na tom sektoru. [...] U ljubljanskoj provinciji treba da ostane vaš VII korpus od 2 divizije i ostali partizanski odredi tog sektora. [...] Snage vašeg IX korpusa treba da dejstvuju na sektoru Primorskog šireći se na jug do Istre”.⁸

U direktivi Štabu Prvog bosanskog korpusa, od 10. aprila 1943, pored ostalog, naređuje: „Osobitu pažnju posvetiti formiranju partizanskih odreda na onim sektorima gdje do sada to nismo uradili. Naročito je potrebno formirati i učvrstiti odrede na sektorima Ozren, Trebava, Zenica, Romanija, Glasinac, Jahorina[...] Na sektoru Trebevića i Sarajevskog polja mogao bi se formirati samostalni odred.[...] Dvanaesta divizija neka ostane u centralnoj Bosni.[...] Sedamnaestu diviziju uputite na sektor Ozren – Trebava da tamo stvori solidnu bazu za nas”.⁹

U istoj je funkciji i naređenje Glavnom štabu Hrvatske, od 4. novembra 1943. godine: „Vaš četvrti korpus treba da sačinjavaju Osmi, Trinaesti i Sedmi divizija. Vašu Osmu i Trinaestu diviziju upotrijebite kao odbranu slobodne teritorije Like, ali ofanzivnim operacijama. Sedmu diviziju upotrijebite

⁷ Svi ovi dokumenti objavljeni su u prvom tomu *Titovih vojnih djela*, izdanje VIZ, Beograd, 1982.

⁸ *Vojna djela*, knj. I, str. 443, 484.

⁹ *Isto*, str. 373, 374.

kao taktičku rezervu u slučaju neprijateljskog pokušaja da napadne vašu teritoriju. Umjesto Šeste ličke divizije za sada imate dvije slovenačke brigade koje upotrijebite na sektoru Korduna i oko Karlovca".¹⁰

Navedeni primeri upućuju na nedvosmislen zaključak: sveobuhvatno procenjujući politički, vojnostrategijski i ekonomski značaj pojedinih područja, Tito je neprekidno insistirao kod svih viših štabova da ih stalno „pokrivaju” određenim snagama, jer se jedino na taj način može obezbediti realizovanje načela o strategijskom grupisanju i rasporedu oružanih snaga u područjima gde je to najpotrebnije, odnosno o razvlačenju i dekoncentraciji okupacijsko-kvislinških snaga.¹¹

Kriterijum za operativno-taktičko grupisanje radi izvođenja pojedinih operacija, bojeva i drugih operativno-taktičkih dejstava (drugi model grupisanja) zasnivao se, prvenstveno, na potrebama konkretne operacije, boja i akcije. Najvažniji parametri koji su, pri tome, uzimani u obzir bili su: dobijeni zadatak; jačina, grupisanje i način dejstva neprijatelja; prethodni položaj snaga koje se angažuju; ambijent i karakter područja u kojem se izvode borbeno dejstva (na širokom operativnom prostoru, u gradovima ili u zahvatu kontinuiranog fronta), i drugo.

U navedenim dejstvima *na širokom operativnom prostoru* grupisanje i operativno-taktički poredak zavisili su, pre svega, od broja zadataka koje je trebalo obaviti, broja i karaktera objekata napada i njihovog mesta u borbenom rasporedu neprijatelja, mogućnosti intervencije neprijatelja, jačine i položaja snaga i drugih činilaca.¹² Najčešće je primenjivana ona vrsta (tip) borbenog poretka koja se sastoji od 4 do 5 namenskih elemenata (taktičke grupe), različite jačine i sastava: (1) snaga predviđenih za napad na pojedina uporišta; (2) snaga namenjenih za čišćenje određenog prostora i likvidaciju manjih posada; (3) snaga za izvođenje demonstrativnih dejsta-

¹⁰ Isto, str. 412.

¹¹ Ta iskustva iz NOR-a primenjena su i u jednom modelu posleratne vojne organizacije – kada su Vojna područja pokrivala određenu teritoriju, a njihove operativne jedinice su osposobljavane za brzo izdvajanje (transformisanje) u korpus koji bi se mogao upotrebiti na bilo kom delu državne teritorije, izuzev jedinica i ustanova koje bi ostale na matičnoj teritoriji.

¹² Izraz *široki operativni prostor* označava deo teritorije koji nije gusto posjednut i efikasno kontrolisan od strane neprijatelja. Na njemu je neprijatelj držao određeni broj uporišta i garnizona koji međusobno nisu bili povezani. To je, istovremeno, bio prostor na kojem su u relativno dužem vremenu postojale manje ili veće slobodne teritorije.

va; (4) snaga za obezbeđenje od intervencije neprijatelja iz susednih uporišta i garnizona, i (5) rezerve.¹³

Taktičke grupe sačinjavale su, najčešće, kompletne jedinice (bataljon, brigada) ili delovi iz više jedinica, a elementi borbenog poretka formirani su, po pravilu, pre početka napada, i u tom svojstvu su egzistirali do obavljanja predviđenog zadatka. Međutim, od jeseni 1944. godine, a naročito od vremena pripremanja širokih napadnih dejstava za konačno oslobođenje pojedinih krajeva, operativno-taktički poredak je evoluirao kako u načinu obrazovanja, tako i u pogledu broja, jačine i zadataka pojedinih elemenata. Kao posebno značajno iskustvo iz tog perioda moglo bi se označiti obrazovanje borbenog poretka u napadnim kolonama, posebno u dejstvima koja su se izvodila na širem prostoru i u situacijama kada neprijatelj nije bio u stanju da zaustavi prodor jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Napadne kolone najčešće su činile pojedine brigade, koje su nastupale odvojenim pravcima po celoj dubini, obično bez tešnje međusobne povezanosti i neposrednog sadejstva.¹⁴ Svaka napadna kolona je, zavisno od konkretne situacije i potreba, formirala određeni broj namenskih elemenata (za napad na pojedina uporišta, za ubacivanje u pozadinu neprijatelja, za obezbeđenje od intervencije i dr.), koji su, nakon obavljanja zadataka, odmah angažovani za naredni.

U *odbrambenim dejstvima* na širokom operativnom prostoru borbeni poredak jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije zasnivao se, najčešće, na plitkom ešeloniranju, mada je bilo i suprotnih rešenja.¹⁵ Pliće

¹³ U napadnim dejstvima grupe proleterskih i udarnih brigada na širem prostoru Livno – Duvno – Kupres, od 25. jula do 5. avgusta 1942, borbeni poredak se sastojao od sedam taktičkih grupa: za napad na Šuicu – jedan bataljon 3. sandžačke brigade i dve čete Bataljona „Vojin Zirojević”; za napad na Duvno – kompletna 1. proleterska brigada; za napad na Livno – 1. proleterska (četiri bataljona) posle napada na Duvno, 3. sandžačka (tri bataljona), posle napada na Šuicu, i 3. KNOPO; za demonstrativni napad na Kupres – 2. proleterska brigada i preostali delovi 3. KNOPO; za držanje objekata u G. i D. Malovanu i sprečavanje intervencije – jedan bataljon 3. sandžačke brigade; za dejstvo na komunikaciji Duvno – Imotski 6. bataljon 1. proleterske brigade, i za kontrolu pravca Sinj – Aržano – delovi 4. operativne zone.

¹⁴ Tipičan primer takvih dejstava je prodor 5. krajiške divizije u Srbiju 1944. godine.

¹⁵ Šesta lička proleterska divizija u okviru odbrambenih operacija 1. hrvatskog korpusa u vreme četvrte neprijateljske ofanzive branila je, na primer, front širi od 100 km i zatvarala sve pravce koji sa linije Otočac – Gospić – Knin izvode ka Slunju, Bihaću, Drvaru i Bosanskom Petrovcu. Svaka brigada je branila najmanje dva pravca. U divizijskoj rezervi zadržan je samo jedan bataljon. – Izvor: B. Perović, *Borbe Prvog hrvatskog i Prvog bosanskog korpusa u januaru i februaru 1943*, VIZ, Beograd, 1977, str. 58.

ešeloniranje je proizilazilo iz uvažavanja četiri osnovna zahteva: (1) težnje da se u sukobu sa napadačem ispolji što jači početni udar; (2) karaktera odbrane – zadržavajuća odbrana je češće primenjivana nego odsudna; (3) težnje da se zatvori što šira odbrambena zona i što veći broj pravaca, i (4) taktičkog opredeljenja da se snage koje izvođe odbranu što pre nađu na bokovima ili u pozadini neprijatelja, što je bilo lakše realizovati iz plitkog borbenog rasporeda.¹⁶ Da bi se to postiglo ukupne snage koje su izvodile odbranu na širokom operativnom prostoru razdvajane su, najčešće, na dva dela: jedinice koje pružaju frontalni otpor i jedinice koje izvođe aktivna dejstva.

U *napadnim dejstvima na gradove* i veća naseljena mesta, a to je bila jedna od najčešćih karakteristika borbenih dejstava jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za sve vreme rata, uvažavana su osnovna načela na koja je još krajem 1941. godine upozorio Tito. Grupisanje i borbeni poredak operativno-taktičkih jedinica koje su izvodile napad zavisili su, pre svega, od veličine, značaja i uloge određenog mesta u ukupnom rasporedu neprijatelja na širem prostoru, zatim od stepena razvoja oslobodilačkog pokreta u gradu, kao i od prostornih, vremenskih i drugih uslova. Borbeni poredak je najčešće imao sledeće elemente: (1) snage za napad na uporišta spoljne odbrane; (2) snage za neposredan napad na grad; (3) snage za obezbeđenje; (4) jedinice predviđene za demonstrativna dejstva, i (5) rezervu.¹⁷

Međutim, grupisanje snaga u napadima na gradove i veća naseljena mesta nije se završavalo globalnom podelom na navedene elemente, već su – zavisno od potreba – i dalje raščlanjivane. Tako su, na primer, u okviru jedinica određenih za neposredni napad na grad formirane posebne grupe za

¹⁶ Treća krajiška brigada (šest bataljona) u toku sedme neprijateljske ofanzive, na pravcu Livno – Glamoč – Drvar, svoj borbeni poredak je postrojila u tri ešelona sa rezervom, pri čemu su dva bataljona bila namenjena za pružanje frontalnog otpora, tri – za aktivna dejstva, a jedan je zadržan u rezervi. – Izvor: J. Vukotić, *Zadržavajuća odbrana*, VIZ, Beograd, 1957, str. 146.

¹⁷ U napadu na Prijedor, 6. novembra 1944, 4. krajiška divizija grupisala je snage na sledeći način: za napad na grad – 11. brigada i tri bataljona 6. brigade (ukupno sedam bataljona); za napad na spoljna uporišta – Grupa kozaračkih partizanskih odreda i Timarski odred (osam bataljona); za demonstrativni napad na Ljubiju – Podgrmečki partizanski odred i jedan bataljon 8. brigade (ukupno četiri bataljona); za obezbeđenje sa pravca Banja Luka – Prijedor – 15. brigada (tri bataljona); u divizijskoj rezervi – jedan bataljon 6. brigade. – Izvor: D. Karasijević, *Peti korpus NOVJ*, VIZ, Beograd, 1985, str. 278.

pojedine veće zgrade i blokove, posebne za ubacivanje, zatim za rušenje, bombaške grupe itd., a u okviru snaga namenjenih za obezbeđenje – posebne jedinice za posedanje i držanje najznačajnijih objekata na pravcima moguće intervencije neprijatelja, posebne za postavljanje zaseda, zatim grupe za rušenje objekata na komunikacijama i slično. Od ne manjeg značaja bilo je i dejstvo manjih ili većih grupa građana koji su unutar naseljenog mesta obavljale različite borbene i druge zadatke: uklanjale prepreke i otvarale prolaze; zauzimale pojedine zgrade i druge objekte; kidale telefonske linije i ometale funkcionisanje neprijateljskog sistema veza; štatile posebno značajne objekte (mostovi, pošte, električne centrale i dr.).

Kao vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, Tito je veoma često i neposredno uticao na grupisanje i upotrebu snaga u pojedinim operacijama i drugim značajnim borbenim akcijama, pre svega tako što je odobravao mnoge odluke potčinjenih štabova o izvođenju operacija, ali i direktnim intervencijama u svim slučajevima kada bi uočio određene slabosti u grupisanju i borbenom poretku. Jedan od mnogih primera koji to potvrđuju jeste i upozorenje koje je 22. januara 1945. uputio Štabu Prve armije: „Vaš raspored je izrazito kordonski, bez rezervi. Sve ste bacili u prvu liniju. Ovo morate najhitnije ispraviti. Glavne vaše snage moraju biti na desnom krilu, u dubinskom rasporedu, sa opštom rezervom od jedne divizije u svako doba operacije”.¹⁸

VIDOVI DEJSTAVA, NJIHOV ZNAČAJ I MEĐUSOBNI ODNOS U VOJNOJ STRATEGIJI NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Odnos prema vidovima dejstava u realizovanju ratnih ciljeva bio je u svim istorijskim periodima i ratnim sukobima jedno od suštinskih pitanja doktrine i ratne veštine. Na toj osnovi su se, vremenom, konstituisale i dve vrste strategija – ofanzivna i defanzivna, kao sublimirani izraz politike zaraćenih strana prema načinu ostvarivanja strategijskih ciljeva.

¹⁸ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 543.

Razumljivo je, stoga, što je i u strategijskom konceptu narodnooslobodilačkog rata to pitanje imalo istaknuto mesto, pre svega sa stanovišta prakse, tj. iznalaženja rešenja u planiranju i izvođenju napadnih i odbrambenih borbenih dejstava, na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou, kojima se na najefikasniji način realizuju vojni i politički ciljevi borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Kao revolucionar i vojskovođa, Tito je dobro znao da primena napada i odbrane – kao dva osnovna vida dejstva – ne zavisi samo od trenutnog odnosa snaga, pogotovo ako se on procenjuje isključivo brojnim pokazateljima, već i od mnoštva drugih činilaca i uslova. Bilo mu je, naime, jasno da se strategijska ofanziva i strategijska defanziva u konceptu ratne veštine narodnooslobodilačkog rata ne mogu ni po razmerama i sadržaju, a ni po formi, ispoljavati na klasičan način – u vidu uzastopnih strategijskih napadnih i odbrambenih operacija, već da se njihova obeležja moraju zasnivati na bitno drukčijim principima. Svestan činjenice da je u svakoj oslobodilačkoj i revolucionarnoj borbi defanziva kao trajno doktrinarno opredeljenje apsolutno neprihvatljiva orijentacija (defanziva je smrt za ustanak), Tito je uporno tražio, i pronalazio, najpogodnije načine kako bi se u svim fazama narodnooslobodilačkog rata obezbedila stalna inicijativa i najšira ofanziva na svim nivoima vođenja oružane borbe. Pri tome je uvek polazio od konkretnog razvoja situacije u pojedinim krajevima zemlje, primenjujući za svaki period rata i svaku regiju odgovarajuće oblike i načine njihovog realizovanja.

Orijentacija na partizanski i kombinovani način ratovanja i na njegov stalni kvantitativno-kvalitativni razvoj bila je, stoga, jedna od bitnih pretpostavki za zadržavanje stalne inicijative, pa i strategijske ofanzive, jer je takav način ratovanja – sam po sebi, odnosno po svojoj suštini – ofanzivan.¹⁹ Opredeljujući se za partizanski i kombinovani način ratovanja, Tito je, istovremeno, iskazao i svoj odnos prema vidovima

¹⁹ Ofanziva – napad strategijskih razmera, jedan od vidova strategijskih dejstava, kojim se bitno utiče na razvoj situacije na ratištu ili vojištu za određeni period. Podrazumeva ukupna dejstva oružanih snaga, ili strategijskih i strategijsko-operativnih grupacija, koja se izvode primenom pretežno ofanzivnih dejstava. Preduzima je strana koja ima povoljan operativno-strategijski raspored i odnos snaga. Ofanziva je slamanje neprijateljske odbrane na širem prostoru, razbijanje i uništenje većih vojnih grupacija i ovladavanje strategijskim objektima. Sastoji se od više napadnih operacija i borbenih dejstava masovnih razmera.

strategijskih dejstava, jer se partizanski rat i ne može voditi drugačije nego na ofanzivan način.

Opređenje prema kojem težište oružane borbe, pa i svih drugih ratnih napora, treba da bude na širokim vangradskim područjima, kao i za jedinstveni jugoslovenski operativni prostor, imalo je sa stanovišta ostvarivanja ofanzivnog koncepta narodnooslobodilačkog rata izuzetan značaj, pre svega zato što je jedinstveno jugoslovensko ratište, svojim prostranstvom, omogućavalo oružanim snagama narodnooslobodilačkog pokreta razvijanje najširih ofanzivnih akcija različitog intenziteta, brzo manevrisanje jedinica i prenošenje dejstava sa jednog na drugi deo ratišta, a neprijatelju otežavalo kontrolu tog prostora. Tome je posebno doprinosio oslonac na vlastite snage i potencijale, i pronalaženje za svaku etapu rata celishodnog načina njihovog aktiviranja, jer bi se bez takvog oslonca brzo iscrpljivala ofanzivna moć oružanih snaga, a bez nje one ne bi bile u stanju da održavaju visoku dinamiku dejstava, pogotovo ako se ima u vidu da je saveznička pomoć pristigla kasno i da nije bila naročito velika.

Još od prvih dana oružanog ustanka pa sve do završetka rata Tito je uporno radio na izgradnji celovitog *ofanzivnog strategijskog koncepta jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*, bez obzira na ogromne teškoće koje je na tom putu trebalo savladati. Svoj odnos prema ofanzivi najpotpunije je izložio u referatu povodom 10-godišnjice Jugoslovenske narodne armije, opširno analizirajući probleme ratne veštine narodnooslobodilačkog rata: „Za svakim našim porazom morala je uslijediti još veća naša pobjeda. To je zakon revolucionarne strategije i taktike. *Revolucionarna borbena taktika zahtijeva stalne ofanzivne akcije*, jer samo takve akcije ulijevaju revolucionarni borbeni duh i novi polet onima koji se bore i koji tek dolaze u borbu”.²⁰

Kao vrhovni komandant oružanih snaga i generalni sekretar KPJ, Tito je u iznalaženju praktičnih rešenja za održavanje stalne strategijske inicijative uvek polazio od prethodno naznačenog principa. To potvrđuju brojni primeri, a pre svega način kako je rešavao krizne situacije i teškoće. Već u članku „Stvaranje narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije”, novembra 1942, o tome kaže sledeće: „U našoj narodnoj vojsci mora

²⁰ Tito, *Vojna djela*, knj. II, str. 308.

vladati *isključivo ofanzivni duh*, ne samo kad smo u ofanzivi, već i u defanzivi. Ofanzivni duh za vrijeme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj i smjeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu, u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdijevanja i njegovih baza, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili su potpuno ispražnjene”.²¹

Komentarišući slom četvrte neprijateljske ofanzive, Tito je, u članku „Naša narodnooslobodilačka vojska odlično je položila svoj ispit”, objavljenom u Biltenu Vrhovnog štaba aprila 1943, posebno apostrofirao ideju o prelasku iz odbrane u protivofanzivu: „Zato je Vrhovni štab donio slijedeću odluku: *na neprijateljsku ofanzivu odgovoriti opštom kontraofanzivom cjelokupnih snaga Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda protiv njemačkih i italijanskih okupatora i njihovih slugu-ustaša i četnika*”²² (podvukao J.N.). To isto je učinio i posle proboja iz okruženja na Sutjesci, u vreme pete neprijateljske ofanzive; sa grupacijom koja je bila pod njegovom neposrednom komandom odmah je razvio široka ofanzivna dejstva, najpre ka istočnoj Bosni, a zatim ponovo u zapadnoj Bosni i Dalmaciji.

Slične postupke primenjivali su i svi potčinjeni štabovi, počev od glavnih štabova i štabova korpusa do najnižih taktičkih jedinica. Upravo u situacijama kada je neprijatelj izvodio ofanzivne operacije jedino je razvijanjem širokih protivofanzivnih akcija na prostoru koji nije bio zahvaćen ofanzivama bilo moguće održati stalnu inicijativu i slobodu dejstva.

U središnjem i završnom periodu rata, međutim, situacija se radikalno promenila i oružane snage Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije brojno su i tehnički višestruko ojačale, stvorene su velike slobodne teritorije, a oružana borba je u svim krajevima maksimalno intezivirana. Sve je to omogućilo Titu da planira i organizuje veliki broj krupnih napadnih operacija radi oslobođenja pojedinih delova zemlje, odnosno konačnog oslobođenja Jugoslavije. Time je do kraja doveden i realizovan ofanzivni koncept vojne strategije narodnooslobodilačkog rata.

²¹ Isto, knj. I, str. 281.

²² Isto, str. 352.

Međutim, Titov odnos prema vidovima strategijskih dejstava ne može se celovito analizirati ukoliko se ne sagleda i njegovo gledanje na odbranu, odnosno njen značaj, mesto i ulogu u strategijskom konceptu narodnooslobodilačkog rata. U tom smislu su posebno značajna tri njegova stava: (1) odbranu je tretirao kao značajan i neizbežan način suprotstavljanja neprijatelju, ali samo na taktičkom i operativnom, a ne i na strategijskom nivou; (2) zahtevao je da se odbrana shvati i tretira kao nužan, ali privremen način dejstva, te da se pri njenom organizovanju i izvođenju uvek polazi od zahteva da se što pre iz odbrane pređe u napad, i (3) tražio je od svih jedinica da i u odbrani budu maksimalno aktivne i pokretljive, jer jedino takva odbrana može biti opravdana i celishodna.

Slamanje neprijateljskih ofanziva nije se ostvarivalo samo prenošenjem dejstava i razvijanjem ofanzivnih akcija jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na područjima koja ofanzivama nisu bila zahvaćena, već razvijanjem maksimalnih ofanzivnih dejstava u *svim delovima zemlje* upravo u vreme kada je neprijatelj izvodio svoje ofanzive. Takav koncept slamanja ofanzivnih operacija neprijatelja, odnosno zadržavanje stalne strategijske inicijative u vlastitim rukama, najbolje se vidi iz Titovog naređenja u vreme bitke na Neretvi, koje je izdao svim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije: „Uslijed velike ofanzive koju su započeli objedinjeni neprijatelji – Nijemci, Italijani, ustaše i četnici Draže Mihajlovića na našu slobodnu teritoriju u Bosni i Lici, NAREĐUJEM svim partizanskim odredima i brigadama u Slavoniji, Sloveniji, Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini i istočnoj Bosni da smjesta preduzmu pojačane napade protiv oslabljenih garnizona neprijatelja, da smjesta preduzmu uništavanje željezničkih pruga, raznih transporata, vojnih skladišta, saobraćajnih puteva i veza, kao i svih vojnih objekata. Okupatori su doveli sa svih strana Jugoslavije vojsku protiv naše oslobođene teritorije i ovo treba da iskoriste svi naši naoružani odredi u borbi protiv okupatora i njihovih slugu”.²³

Slična rešenja radi slamanja ofanzivnih akcija neprijatelja, koja su imala manje razmere, primenjivali su i svi drugi štabovi Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije tokom celog rata, pa se tako i razvio specifičan metod slamanja

²³ Tito, *Isto*, str. 339.

neprijateljskih napadnih akcija – kombinovanje i sinhronizovani otpor i aktivna dejstva snaga koje izvode odbranu, uz masovna aktivna dejstva ostalih snaga (koje prelaze u napad) na bokove i pozadinu neprijatelja.

Zaključujući razmatranje o Titovom odnosu prema napadu i odbrani, kao vidovima dejstava, i njihovom mestu u strategijskom konceptu narodnooslobodilačkog rata, može se konstatovati sledeće: (1) polazeći od utvrđenih ciljeva, karakterata rata i uslova u kojima se on vodio, Tito je objektivno procenjivao značaj, mesto i ulogu oba vida, ali je čvrsto zastupao stanovište da *napad mora biti osnovni i odlučujući* vid dejstava, bez obzira na period rata; (2) odbrani, kao vidu dejstava, Tito je pridavao upravo onoliki značaj koliko je to bilo primereno njegovom konceptu vojne strategije narodnooslobodilačkog rata, što praktično znači da je prihvatao nužnost *izvođenja odbrambenih dejstava do nivoa složenih odbrambenih bojeva i operacija*; (3) u Titovom strategijskom konceptu *ofanziva je bila ne samo odlučujući već, praktično, i jedini vid strategijskih dejstava*, bez obzira na činjenicu da su odbrambena dejstva pojedinih grupacija oružanih snaga imala strateški značaj.

Ocena da je ofanziva bila jedini vid strategijskih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu temelji se, pre svega, na analizi ratne prakse, koja pokazuje: *prvo*, da ofanzivna dejstva (ofanzive) neprijatelja ni u jednom slučaju nisu imala takve razmere da bi najveći deo jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije prisilile da u jednom prostorno-vremenskom kontinuitetu izvode odbrambena dejstva koja bi imala karakter strategijske defanzive; *drugo*, da su napadna dejstva na taktičkom, operativnom i strategijskom nivou tokom celog rata bila ne samo preovlađujuća već i najznačajnija, što je oružanoj borbi u celini davalo izrazito ofanzivno obeležje; *treće*, čak i u uslovima kada su bile prisiljene da izvode odbranu, jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izvršavale su borbene zadatke, pored ostalog, i aktivnim dejstvima, što je odbranu činilo veoma pokretljivom i dinamičnom.²⁴⁾

Ako bismo pokušali da odgovorimo na pitanje šta je to novo i originalno što je u vezi sa vidovima strategijskih

²⁴ U odbrambenim borbama na Neretvi i Sutjesci bila je angažovana operativna grupa divizija, jačine oko 20.000 boraca, a NOVJ tada je već imala oko 150.000 boraca.

dejstava pokazao narodnooslobodilački rat, odnosno u čemu je značaj tih iskustava i Titov neposredni doprinos, onda bi to, verovatno, bila dva saznanja: (1) *da je i u uslovima veoma nepovoljnog odnosa snaga moguće zadržati strategijsku inicijativu i biti u strategijskoj ofanzivi*, pod uslovom da se za to obezbede neophodne političke i vojnostrategijske pretpostavke, i (2) *da se strategijska ofanziva u uslovima narodnooslobodilačkog rata po sadržaju, oblicima, načinu izvođenja i drugim svojstvima bitno razlikuje od strategijske ofanzive u klasičnim frontalnim ratovima*, zbog čega se za njenu analizu i vrednovanje moraju koristiti specifični kriterijumi i vrednosni sudovi.

Polazeći od iskustava iz narodnooslobodilačkog rata, posebno od Titovog zahteva da se ta iskustva izučavaju i koriste, savremena jugoslovenska doktrina i teorija ratne veštine ostale su na stanovištu da će ofanziva (strategijski napad) i defanziva (strategijska odbrana) biti dva vida strategijskih dejstava i u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu, pri čemu se ofanziva označava kao glavni i odlučujući vid. O tome se u *Strategiji oružane borbe* kaže: „U opštenarodnom odbrambenom ratu, ofanziva je osnovni i odlučujući vid strategijskih dejstava. To znači da i strategijska odbrana ima izrazito ofanzivni karakter. Razlika između ova dva vida strategijskih dejstava je više po cilju nego po načinu izvođenja”.²⁵

Mada polazi od pretpostavke da i strategijska odbrana (defanziva), u određenoj situaciji i za određeno vreme, može biti celishodan i nužan vid strategijskih dejstava u opštenarodnom odbrambenom ratu, savremena jugoslovenska doktrina, koristeći, pre svega, iskustva iz narodnooslobodilačkog rata i Titove poglede i praksu, odlučujući značaj pridaje ofanzivi, bez obzira na to što bi se rat vodio u sasvim drukčijim uslovima.

Na osnovu takvih doktrinarnih opredeljenja razvijana je i odgovarajuća teorija ratne veštine, koja je maksimalno favorizovala sve oblike i vidove aktivnih dejstava, čak i u uslovima kada, zbog mogućeg odnosa snaga, karaktera zemljišta i drugih činilaca, nisu postojale objektivne mogućnosti za izvođenje takvih dejstava, posebno na strategijskom i operativnom nivou.

²⁵ *Strategija oružane borbe*, 1983, str. 243.

OBLICI IZVOĐENJA BORBENIH DEJSTAVA NA STRATEGIJSKOM, OPERATIVNOM I TAKTIČKOM NIVOU

Istorijski posmatrano, oblici izvođenja borbenih dejstava bili su uvek determinisani ne samo karakterom rata i jačinom i organizacijskim ustrojem oružanih snaga već i drugim činiocima: veličinom ratišta, njegovim prirodno-geografskim karakteristikama, raspoloživim borbenim sredstvima, načelima ratne doktrine itd.²⁶ To važi i za oslobodilačke i revolucionarne ratove, s tom razlikom što u njima dominantnu ulogu ima stepen razvoja oružane borbe kao glavni sadržaj rata.

Analiza ratne prakse u našem narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945. godine pokazuje da su se u njemu afirmisali već poznati oblici borbenih dejstava (bojevi i operacije), ali da su se pojavili i neki novi i originalni oblici (na primer, pohodi) i, što je još značajnije – gotovo svi primenjeni oblici borbenih dejstava suštinski su se razlikovali od tzv. klasičnih, a u velikoj meri i od sličnih oblika u drugim oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima.

Titov neposredni doprinos afirmaciji složenih oblika borbenih dejstava ogledao se, pre svega, u tome što je već na samom početku rata procenio da se predviđeni ratni ciljevi ne mogu ostvariti ako se ostane na početnim oblicima vojne organizacije i elementarnim oblicima borbenih dejstava, odnosno što je uočio da se – u skladu sa potrebama daljeg razvoja oružane borbe – mora što pre preći na više oblike vojne organizacije (brigade) i na kvalitativno više oblike njihovog angažovanja u oružanoj borbi (operacije i pohodi). U političkom izveštaju na Petom kongresu Komunističke partije Jugoslavije o tome je dao sledeću ocenu: „Iskustvo borbe u Srbiji pokazalo je da oružani ustanak treba razvijati ne samo u širinu, u masovnost, tj. kvantitativno, već i *kvalitativno* (podvukao J.N.). Pokazalo se da se mora prijeći na stvaranje pravih vojnih jedinica sposobnih da napuste svoju teritoriju i da ratuju gdje god je potrebno i gdje im se naredi”.²⁷

²⁶ Oblici borbenih dejstava – organizovana, međusobno povezana i relativno samostalna borbeni dejstva, koja se izvode odgovarajućim snagama na određenom prostoru i za određeno vreme radi ostvarivanja taktičkih, operativnih i stratejskih ciljeva. Oblicima se izražavaju nivo, razmera i značaj borbenih dejstava na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru – *Strategija oružane borbe*, 1983.

²⁷ Tito, *Vojna djela*, knj. II, str. 130.

Ideju o „kvalitativnom razvoju oružanog ustanka” Tito je ostvarivao na taj način što je formiranjem brigada, zatim divizija i korpusa, i na kraju – armija obezbedio bitne preduslove za uspešno izvođenje operacija i drugih složenijih oblika borbenih dejstava, jer su se jedino na taj način mogli realizovati stratezijski planovi i zamisli Vrhovnog štaba. Stoga je i stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, krajem 1942. godine, ocenio ne samo kao kvalitativno viši oblik vojne organizacije oružanih snaga (formirano devet divizija i dva korpusa) već i kao *bitnu pretpostavku* za izvođenje upravo krupnih i složenijih oblika borbenih dejstava. O tome je u članku „Stvaranje narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije” napisao: „Stvaranje divizija i korpusa, stvaranje naše narodne vojske došlo je baš u vrijeme kada su zato sazreli svi uslovi, *kada se za to pokazala neophodna potreba*, kada su već bile stvorene mnogobrojne brigade i bataljoni, kada su te brigade i bataljoni bili naoružani skoro svim vrstama oružja (osim avijacije), kada je postalo nemoguće rukovoditi na dosadašnji način svim brigadama, bataljonima i odredima, i konačno, kada je oslobođen veliki dio naše teritorije, pa se ukazala potreba *za ofanzivnim operacijama krupnijeg karaktera*”.²⁸

Iz tog, ali i mnoštva drugih iskaza iz ranog perioda moguće je izvući čvrst zaključak – Tito je od samog početka oružanog ustanka imao viziju razvoja oružane borbe, i to ne samo u smislu njenog zamaha i dinamike već i načina izvođenja borbenih dejstava. Zato je uporno radio na izgradnji takve vojne organizacije, takvog sistema rukovođenja i komandovanja, i takve „vojne” organizacije teritorije kojima će uspešno pratiti razvoj i dinamiku oružane borbe i stvarati preduslove za primenu najsloženijih oblika borbenih dejstava.

Analiziranjem načina pomoću kojih su u narodnooslobodilačkom ratu ostvarivani stratezijski ciljevi i planovi dolazi se do zaključka da su primenjivani sledeći tipovi borbenih dejstava: (1) masovne borbene akcije, diverzije, bojevi i drugi elementarni oblici borbenih dejstava na širokom operativnom području, koji nisu bili međusobno sinhronizovani i povezani, ali su u svojoj ukupnosti imali stratezijski značaj; (2) pohodi (prodori) stratezijskih grupacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije; (3) uzastopne i međusobno manje ili više povezane

²⁸ Isto, knj. I, str. 270, 281.

operacije u određenim područjima, i (4) pojedinačne strategijske operacije ili više operacija u okviru ofanzive za konačno oslobođenje zemlje.

Masovne borbene akcije, diverzije i bojevi bili su karakteristični, prvenstveno, za početni period rata, tj. za onu fazu razvoja oružanih snaga u kojoj su partizanski odredi bili osnovni oblik vojne organizacije. Iako nisu imali svojstva sinhronizovanih dejstava (prostorno i vremenski), njihovi rezultati se s pravom mogu tretirati kao specifičan oblik ostvarivanja strategijskih ciljeva, jer su ta dejstva – u svojoj ukupnosti – imala strategijski značaj i efekat.

Pohodi strategijskih grupacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bili su specifičan oblik strategijskih dejstava iz dva razloga: zato što su njihovim izvođenjem ostvarivani rezultati strategijskog značaja, i zato što su po svojim razmjerama i načinu ostvarivanja imali, prevashodno, strategijska obeležja.

Iako u vojnoj historiografiji narodnooslobodilačkog rata i teoriji ratne veštine još uvek ne postoji potpuna saglasnost o tome koji se operativno-strategijski poduhvati mogu tretirati kao pohodi strategijskih grupacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, čini se da bi – polazeći od kriterijuma značaja i posledica koje su njihovim izvođenjem nastale – kao pohode te kategorije mogli označiti: (1) prodor grupe brigada u zapadnu Bosnu u drugoj polovini 1942. godine; (2) prodor grupe divizija iz zapadne Bosne u Hercegovinu i Crnu Goru, od 8. februara do 15. juna 1944, i (3) prodor strategijske grupacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa područja Crne Gore i Sandžaka u Srbiju u drugoj polovini 1944. godine.²⁹ Pored određenih razlika, koje su bile uslovljene stepenom razvoja oružanih snaga u vreme kada su ti pohodi izvođeni, postoje i neke zajedničke karakteristike: (1) sva tri pohoda su izvedena radi obavljanja zadataka strategijskog značaja; (2) sva tri su izvele strategijske grupacije koje su u

²⁹ Prema mišljenju nekih učesnika NOR-a, kao prvi pohod mogao bi se označiti prodor 1. i 2. proleterske brigade u istočnu Bosnu početkom 1942. godine, a ima i onih koji smatraju da se i prodor 14. slovenačke divizije u Štajersku 6. januara – 24. februara 1944. i februarSKI pohod jedinica NOV Makedonije iz zapadne u centralnu i istočnu Makedoniju (februar 1944. godine), takođe mogu svrstati u kategoriju pohoda strategijskog značaja.

tom trenutku bile najjače i najsposobnije za izvršenje poduhvata; (3) sva tri poduhvata su izvedena na relativno velikom prostoru i u dužem vremenskom periodu (45–100 dana); (4) sva tri su izvedena na sličan način – uzastopnim bojevima i operacijama na temelju jedinstvene operativno-strategijske zamisli i plana Vrhovnog štaba, i (5) sva tri pohoda su izvedena pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, odnosno Tita kao vrhovnog komandanta.

Ciljevi izvođenja pohoda, njihove razmere i druga obeležja mogu se najbolje sagledati na primeru pohoda grupe brigada u zapadnu Bosnu, polovinom 1942. godine. U referatu povodom 10-godišnjice Jugoslovenske narodne armije, Tito je o tome dao sledeću ocenu: „Analizirajući opštu situaciju u vezi sa daljim razvojem oružane borbe u zapadnoj Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji gde su se takođe rasplamsavale žestoke borbe, zatim teške borbe i poraz na Kozari, gdje je naoružani narod sedamdeset dana odolijevao nadmoćnijem neprijatelju, Vrhovni štab je riješio da sa proleterskim brigadama izvrši veliki marš u pravcu zapadne Bosne, u cilju postizanja važnog strategijskog zadatka. [...] Trebalo je po našoj zamisli iskoristiti tu teritoriju za dalje proširenje i osvajanje gradova i mjesta u zapadnoj Bosni, prema Kordunu i Lici, i spojiti je u jednu cjelinu koja bi dostizala do granica Slovenije. [...] Iz tih pet brigada bila je stvorena udarna grupa za ofanzivu prema zapadnoj Bosni. Ovaj marš izvršile su četiri brigade: Prva, Druga, Treća i Četvrta [...] Grupa je bila podijeljena na dvije kolone u dva operativna pravca. [...] Operacije su se razvijale i vremenski i prostorno po planu. [...] Naša ofanziva trajala je od 24. juna 1942. do kraja januara 1943, dakle, sedam i po mjeseci”.³⁰

Skup međusobno manje ili više povezanih operacija i bojeva – kao oblik strategijskih dejstava, bio je karakterističan za središnji period rata (druga polovina 1943 – oktobar 1944), odnosno za razdoblje kada je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije ne samo brojno već i organizacijski znatno ojačala i učvršćena, i kada su njene krupne jedinice i sastavi (divizije i korpusi) bili formirani u svim krajevima zemlje (osim

³⁰ Tito, *Vojna djela*, knj. II, str. 312.

Kosova). Time su stvorene bitne pretpostavke za izvođenje jednovremenih operacija određenih operativnih sastava.³¹

Ako se analizira *vreme* izvođenja tih operacija (septembar 1943 – oktobar 1944. godine), njihov *cilj* (oslobođenje pojedinih krajeva zemlje), *prostor* (široka operativna područja), *jačina snaga* koje su ih izvodile (jedan i više korpusa) i drugi operativni elementi – dolazi se do zaključka da su sve one proizilazile iz *jedinstvenog strategijskog plana Vrhovnog štaba*, čija je suština bila stvaranje početnih, ali veoma bitnih operativno-strategijskih preduslova za prelazak u strategijsku ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje. Drugim rečima, iako mnoge od tih operacija nisu bile međusobno povezane i usklađene (prostorno i vremenski), i mada između njih nije uvek ostvarivano neposredno operativno-taktičko sadejstvo – njihovo zajedničko obeležje ima sva *svojstva posebnog oblika strategijskih dejstava*.

Za razliku od te vrste operacija, završena ofanziva za konačno oslobođenje zemlje realizovana je *u obliku niza međusobno najtešnje povezanih i usklađenih operacija operativnog ili strategijskog značaja*, koje su izvedene na osnovu jedinstvenog strategijskog plana Generalštaba Jugoslovenske armije u prvoj polovini 1945. godine. Kako su se te operacije izvodile u bitno drugačijim uslovima nego ranije (kontinuiran strategijski front, oslonac na stabilnu pozadinu i dr.), zatim u jedinstvenom prostorno-vremenskom kontinuitetu, a u procesu izvođenja neposredno su usklađene i koordinirane, *takav način izvođenja strategijske ofanzive imao je, istovremeno, i svojstva specifičnog oblika strategijskih dejstava*.

Borbena dejstva na operativnom nivou u narodnooslobodilačkom ratu izvodila su se na dva osnovna načina; u obliku operacija i kao skup borbi, bojeva i sličnih kategorija borbenih dejstava na određenim operativnim područjima koja nisu imala karakteristike operacije, ali su preko njih ostvarivani rezultati operativnog značaja.

Kao poseban oblik borbenih dejstava *operacija* se u narodnooslobodilačkom ratu pojavljuje veoma rano, i tokom

³¹ Poseban značaj su imale operacije 2. udarnog korpusa, od septembra 1943. do avgusta 1944. na prostoru Sandžaka, Hercegovine i Crne Gore; zatim odbrambene grupacije 3. 12. i 1. korpusa na području istočne Bosne, Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka krajem 1943. i u prvoj polovini 1944. godine; operacije 4. korpusa na Kordunu i Baniji u istom periodu; operacije 5. korpusa u zapadnoj Bosni; operacije 8. korpusa za oslobođenje Dalmacije i južne Hercegovine; operacije NOVJ protiv snaga nemačke grupe „E” za oslobođenje Makedonije, i druge.

celog rata bila je ne samo najviši i najsloženiji oblik pripreme i izvođenja borbenih dejstava na operativnom nivou već i osnovno sredstvo za realizaciju najvažnijih strategijskih planova Vrhovnog štaba.³² Rana pojava operacije, njen razvoj i afirmacija bili su uslovljeni ne samo usvojenim konceptom vojne strategije već, pre svega, Titovim odlučnim stavom, prema kojem se radikalni politički i vojni ciljevi ne mogu ostvariti samo primenom elementarnih oblika borbenih dejstava (prepadi, zasede, teritorijalno ograničene akcije i sl.), već prevashodno kvalitativno višim oblicima oružane borbe – operacijama, pohodima većih razmera i kombinovanim akcijama u svim krajevima zemlje.

Polazeći od kriterijuma prema kojem status operacije može imati samo onaj skup borbenih dejstava koja su od početka do kraja međusobno najtešnje usklađena, povezana i usmeravana (uz postojanje svih drugih operativnih pretpostavki – cilj, snage, prostor i vreme), kao prva operacija u narodnooslobodilačkom ratu može se označiti napad grupe brigada na prugu Sarajevo – Konjic, u periodu od 3. do 8. jula 1942. godine. Napad je izveden u okviru pohoda grupe brigada u zapadnu Bosnu, i u njemu su – pored primarnih operativnih parametara (cilj, prostor, vreme, stanje, komandovanje), u potpunosti primenjeni i kriterijumi najtešnje međusobne povezanosti, usklađenosti i operativno-taktičkog sadejstva između svih angažovanih jedinica.³³ Takvu ocenu je dao i Tito u članku „Borba naroda porobljene Jugoslavije”, objavljenom u publikaciji „Nova Jugoslavija”, jula 1944. godine. U njemu, između ostalog, objašnjava i plan pohoda i napad na prugu Sarajevo – Konjic: „Plan je bio: iznenada obuhvatiti mostarsko-sarajevsku prugu od Tarčina do Rame i uništiti sve željezničke instalacije i mostove. Ova operacija (podvukao J.N.) je sjajno izvršena i u naletu je uništeno nekoliko vozova na pruzi, svi mostovi od Tarčina do Rame i pruga u dužini 80

³² U teoriji ratne veštine operacija se, najčešće, definiše kao najviši i najsloženiji oblik ratnih dejstava, i kao sredstvo pomoću kojeg se ostvaruju strategijski planovi zaraćenih strana. Izvode je operativni i strategijski sastavi oružanih snaga – samostalno ili u okviru kombinovanih (zajednička) dejstva na ratištu.

³³ Borbeni dejstva grupe partizanskih odreda u Srbiji u septembru, oktobru i novembru 1941. godine imala su, takođe, mnoge elemente operacije (jedinствено operativno područje, grupacija od 12 partizanskih odreda, ukupne jačine od oko 15.000 boraca, jedinstven operativni cilj, jedinstveno komandovanje i dr.), zbog čega nisu bez osnova mišljenja nekih učesnika NOR-a da je to, u stvari, prva partizanska operacija.

km. Uništene su sve stanice i oko 40 lokomotiva, veći dio specijalnih za brdski teren. Pored toga, bio je zauzet grad Konjic, Ostrožac i druga mjesta. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen. U vozovima je bilo zarobljeno nekoliko stotina neprijateljskih vojnika”.³⁴

Analiza toka i rezultata oružane borbe 1941–1945. godine očigledno pokazuje da su se – od formiranja prvih brigada do završetka rata – svi najznačajniji operativno-strategijski planovi Vrhovnog štaba ostvarivali upravo putem operacija, odnosno da su operacije različitih sastava i grupacija oružanih snaga bile osnovni organizacioni oblik objedinjavanja i usmeravanja borbenih dejstava radi realizovanja tih zamisli i planova. Mada jugoslovenska vojna historiografija i teorija ratne veštine još uvek nisu sasvim tačno utvrdili koliko je i kakvih operacija izvedeno u narodnooslobodilačkom ratu, ono što je evidentno jeste činjenica da su one izvođene u kontinuitetu i u svim krajevima zemlje već od 1942. godine.³⁵

Posebno je indikativan podatak da je u toku 1943. i u prvoj polovini 1944. godine izveden veći broj odbrambenih operacija, što se objašnjava činjenicom da su upravo u tom periodu izvedene tri krupne neprijateljske ofanzive (četvrta, peta i šesta), što je prisililo snage Prvog hrvatskog korpusa, Prvog bosanskog korpusa, Operativne grupe divizija, Trećeg korpusa i drugih jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na širokom prostoru južno od r. Save da prihvate odbrambena dejstva većih razmera, pa čak i nekoliko odbrambenih operacija. Međutim, u toj istoj 1944. godini, naročito u njenoj drugoj polovini, izvedeno je i najviše (18) napadnih operacija, što potvrđuje prethodno naznačenu tvrdnju da su upravo 1944. godine jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izvodile krupne ofanzivne operacije radi oslobođenja pojedinih krajeva zemlje (Dalmacija, Hercegovina, Srbija, Makedonija, Kosovo i dr.), i u kojoj su stvorene bitne operativno-strategijske pretpostavke za prelazak u završnu ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje.

Ti i neki drugi podaci o operacijama kao obliku borbenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu indikativni su i zna-

³⁴ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 474, 475.

³⁵ Prema nekim nepotpunim istraživanjima (M. Colić *Operacije i operativna dejstva u NOR-u*), u toku narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji su izvedene 53 značajnije operacije – 39 napadnih i 14 odbrambenih.

čajni kada se posmatraju i sa stanovništva analize Titovih pogleda na strategijski koncept narodnooslobodilačkog rata, odnosno njegove sposobnosti da oceni potrebu za prelazak na više (složenije) oblike izvođenja borbenih dejstava, i da, u skladu s tim, postepeno stvara uslove i pretpostavke (operativni sastavi i štabovi operativnog nivoa) za njihovo uspešno organizovanje i izvođenje. Broj izvedenih operacija u narodnooslobodilačkom ratu je i dokaz da se krupni strategijsko-operativni poduhvati mogu izvoditi i u uslovima izrazito nepovoljnog odnosa snaga, uz uslov da se raspolaže odgovarajućim oružanim snagama i stalnim slobodnim teritorijama.

U praksi narodnooslobodilačkog rata konstituisala su se dva osnovna modela operacije – partizanskog i frontalnog tipa. One se bitno razlikuju, ali u nekim fazama rata u velikoj meri i približavaju. Ono što im je zajedničko i što, u suštini, čini njihovo glavno svojstvo jeste *primena kombinovanja svih elemenata* (snage, sredstva, različiti oblici dejstva i dr.), i to ne u značenju prostog, mehaničkog spoja i zbira, već kao suštinski, *novi kvalitet*.

Operacija partizanskog tipa (partizanska operacija) razvijala se u onom periodu narodnooslobodilačkog rata kada je partizanski način ratovanja bio dominantan na svim nivoima vođenja oružane borbe. Njena osnovna obeležja bila su: izbegavanje direktnih frontalnih borbi većih razmera, udar na najslabija mesta u rasporedu protivnika, brzina dejstva, iznenađenje, brz manevar, jak početni udar, jednovremeno zahvatanje više objekata, i drugo. Znači, sve ono što je bilo karakteristično za partizanski način ratovanja. U završnom periodu rata, međutim, taj tip (vrsta) operacije poprimio je i mnoga obeležja klasičnog frontalnog ratovanja – ograničene operacijske zone, kombinovanje partizanskih i frontalnih oblika dejstva, primena klasičnih oblika manevra, veći uticaj vatrene podrške itd., pa se zato sa mnogo osnova može govoriti i o njihovoj sintezi na kvalitativno višem nivou.

Operacija frontalnog tipa (frontalna operacija) pojavila se već u središnjem periodu rata, ali se u punom značenju afirmisala tek u poslednjoj etapi završnog perioda, u okviru strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje (operacije 1, 2, 3. i 4. armije). Kao tipična frontalna operacija mogla bi se označiti, pre svega, sremsko-slavonska operacija (operacija

1. i 3. armije). Ostale operacije, a posebno operacije Druge i Četvrte armije južno od r. Save, iako su, u stvari, bile operacije frontalnog tipa, imaju i mnoga obeležja razvijenog modela partizanske, odnosno kombinovane operacije, posebno kada se radilo o međusobnom odnosu i uticaju dejstava na frontu i u pozadini neprijatelja, obliku operativnog manevra, mehanizmu izvođenja, i slično.

Pojava i razvoj ta dva tipa operacija u narodnooslobodilačkom ratu dokaz su, pre svega, izrazite fleksibilnosti, neprekidnog i kontinuiranog jačanja i razvoja oružanih snaga, prilagođavanja sistema rukovođenja i komandovanja novim uslovima ratovanja i vojne organizacije, relativno brzog stvaranja stabilne pozadine itd. Kao i svi drugi oblici i metodi vođenja borbenih dejstava, tako su i oba ta tipa operacija potvrdila svoju zavisnost i uslovljenost stepenom razvoja oružane borbe i oružanih snaga, odnosno uslovima u kojima se pripremaju i izvode. Pošto su se u središnjem i završnom periodu rata borbeni dejstva na operativnom nivou izvodila u uslovima postojanja kontinuiranog fronta, pri čemu su snage koje su izvodile ta dejstva bile podeljene na dve celine (na frontu i iza fronta), neke operacije su dobile svojstva *kombinovanih operacija*, s tim što su aktivnosti jedinica u zahvatu fronta imale naglašena obeležja frontalnih dejstava, a snaga iza linije fronta – partizanskih dejstava.³⁶ Različiti uslovi u kojima su dejstvovali opredeljivali su i različite načine obavljanja borbenih zadataka, primenu različitih oblika manevra, različiti nivo vatrene podrške, i drugo.

Strategijsko-operativna situacija na području izvođenja operacije, položaj snaga koje se angažuju, karakteristike prostora i objekata dejstva i mnogi drugi činioci uticali su na pojavu određenih specifičnosti u sadržaju i fizionimiji napadnih i odbrambenih operacija, po kojima su se one međusobno razlikovale. Kao posebni modeli napadnih operacija razvile su se i afirmisale: (1) napadne operacije na širokom operativnom prostoru; (2) napadne operacije na gradove, i (3) napadne operacije na deo kontinuiranog fronta, a kao posebni modeli odbrambenih operacija: (1) odbrambene operacije na širokom

³⁶ Dejstva jedinica 8. korpusa za oslobođenje Dalmacije od 6. septembra do 18. novembra 1944. godine imala su karakteristike kombinovanih operacija, jer je 9. divizija najčešće dejstvovala iz linije fronta.

operativnom području, i (2) odbrambene operacije u okruženju.

Kao *napadne operacije na širokom operativnom prostoru* mogu se označiti operacije koje su se izvodile u zonama čije razmere nisu bile prostorno strogo ograničene i u kojima neprijatelj nije organizovao celovit i fortifikacijski uređen sistem odbrane, niti efikasan sistem kontrole teritorije. Svoje snage neprijatelj je obično držao u velikom broju manjih i međusobno nepovezanih garnizona i uporišta, tako da je, praktično, veći deo prostora ostajao izvan njegove kontrole, osim u situaciji kada je preduzimao opsežnije ofanzivne akcije. Drugim rečima, to su bile sve one operacije koje su jedinice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije izvodile radi stvaranja ili proširenja slobodne teritorije, odnosno definitivnog oslobođenja pojedinih krajeva (napadne operacije grupe brigada 1942. godine, napadne operacije strategijske grupacije pri prodoru u Srbiju, napadne operacije za oslobođenje Dalmacije, Makedonije i dr.).

Ta vrsta operacija bila je specifična ne samo po ciljevima koje je trebalo da realizuju i po izboru objekata napada već i po načinu upotrebe snaga, karakteristikama operativnog manevra, stepena angažovanja jedinica i drugim svojstvima, zbog čega se s pravom svrstavaju u posebnu grupu napadnih operacija jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Kao *napadne operacije na gradove* mogu se označiti operacije u kojima je osnovni objekat napada bio veći grad (Bihać, Banja Luka, Tuzla, Knin, Travnik, Niš, Beograd, Sarajevo, Karlovac i dr.), odnosno u kojima su glavne snage angažovane za direktni napad na grad, a manje (pomoćne) za razbijanje uporišta šire spoljne odbrane, demonstrativna dejstva i slične zadatke. Posebnu su kategoriju činile one operacije – na primer, ličko-primorska i riječko-tršćanska – u kojima su kombinovana dejstva kopnenih i pomorskih snaga, i sticana dragocena iskustva iz domena operativno-taktičkog sadejstva i načina rešavanja problema pozadinskog obezbeđenja u uslovima dejstva na primorskom krilu.

U grupu *napadnih operacija u zahvatu kontinuiranog fronta* mogu se svrstati sve operacije koje je Jugoslovenska armija izvela u okviru strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje, a posebno operacije Prve i Treće armije u Sremu

i Slavoniji aprila 1945. godine. Zbog uslova u kojima su pripremane i izvedene (kontinuiran i fortifikacijski uređen front, oslonac na stabilnu pozadinu, jača artiljerijska i avijacijska vatrena podrška i dr.), te operacije su se bitno razlikovale od dotadašnjih i u velikoj meri su se približavale frontalnim operacijama drugog svetskog rata.

Odbrambene operacije u narodnooslobodilačkom ratu, isto kao i napadne, izvodile su se u različitim prostornim, vremenskim, borbenim i drugim uslovima, a to je bitno opredeljivalo njihov cilj, način upotrebe snaga, sadržaj i mehanizam izvođenja. Na osnovu tih kriterijuma, mogu se identifikovati dva modela te vrste operacija: (1) na širokom operativnom prostoru, i (2) u okruženju.

Odbrambenim operacijama na širokom operativnom prostoru označavaju se operacije koje su se izvodile u zonama bez čvrsto fiksiranih granica i koje su, upravo zbog toga, omogućavale veću slobodu dejstva, širi izbor položaja i objekata za odbranu i primenu različitih oblika manevara. Tipični primeri te vrste operacija jesu dejstva Prvog hrvatskog i Prvog bosanskog korpusa u toku četvrte neprijateljske ofanzive, januara i februara 1943. godine, na prostoru Like, Korduna, Banije i Bosanske krajine.

Za razliku od prethodnih, *odbrambene operacije u okruženju* su izvođene u uslovima operativnog, a ponekad i taktičkog okruženja, na ograničenom prostoru i u izrazito nepovoljnim borbenim uslovima. Nastale su kao posledica nepovoljnog razvoja prethodnih dejstava, kada je neprijatelj u toku izvođenja svojih ofanzivnih operacija uspevao da određenim snagama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije ograniči manevarski prostor, zauzme dominantne objekte i položaje, i prisili ih da se brane u okruženju. Tipičan primer su operacije Operativne grupe divizija u toku pete neprijateljske ofanzive u Hercegovini i Crnoj Gori, od 15. maja do 15. juna 1943. godine.

Ako se analiziraju sve vrste i kategorije napadnih i odbrambenih operacija u narodnooslobodilačkom ratu, može se izvesti zaključak da su njihova pojava, vreme izvođenja i značaj bili direktno opredeljeni različitim uslovima u kojima su izvođena borbena dejstva u pojedinim periodima rata i na pojedinim delovima jugoslovenskog prostora. Konkretno, stra-

tegijski koncept o stvaranju i širenju slobodnih teritorija i postepenom oslobađanju pojedinih krajeva, uključujući i veće gradove kao njihove centre, neminovno je uslovio pojavu napadnih operacija koje su izvođene radi oslobađanja određenih teritorija i regija, ali i odbrambenih operacija čiji je cilj bio odbrana tog prostora.

U pogledu načina objedinjavanja snaga koje su učestvovala u izvođenju operacija, svaka etapa u razvoju oružane borbe imala je specifična obeležja. Polazeći od tog kriterijuma, mogu se identifikovati četiri modela operacija: (1) operacije grupe brigada; (2) operacije korpusa, odnosno grupa divizija; (3) operacije armija, i (4) operacije grupa armija.

Operacija grupe brigada bila je sve do formiranja divizija i korpusa, a u nekim područjima i kasnije, osnovni model objedinjavanja snaga za izvođenje borbenih dejstava širih razmera i za ostvarivanje operativnih i operativno-strategijskih ciljeva. Prva takva grupacija – jačine četiri brigade (1. i 2. proleterska, 3. sandžačka i 4. crnogorska), pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, dejstvovala je kao samostalna operativno-strategijska grupa skoro pet meseci, od juna do novembra 1942. godine, i za to vreme izvela je pet značajnih operacija.

Formiranje operativnih grupa brigadnog sastava, kao forma objedinjavanja snaga za obavljanje pojedinih operativnih zadataka, korišćeno je i posle formiranja korpusa i divizija, posebno u situacijama kad nije bilo moguće ili racionalno angažovanje kompletnih divizija. Tipičan primer je formiranje Drinske operativne grupe, u toku pete neprijateljske ofanzive, i Operativne grupe „Krivaja” u vreme prodora Operativne grupe divizija u istočnu Bosnu.³⁷

Operacije korpusa, odnosno grupe divizija pojavljuju se i afirmišu ne samo kao razvijeniji model u odnosu na operacije grupe brigada već i kao najtrajniji i najznačajniji oblik objedinjavanja snaga radi izvođenja operativnih i strategijskih dej-

³⁷ Titovom naredbom od 10. maja 1943. formirana je Drinska operativna grupa, u čiji sastav su ušle 2. proleterska, Majevička i 6. istočnobosanska brigada, sa zadatkom da spreče prodor neprijatelja sa leve strane Drine ka Sandžaku i slobodnoj teritoriji na prostoru Čajniče, Celebić, Šćepan-Polje. Titovom naredbom od 7. januara 1943. formirana je Operativna grupa „Krivaja”, u čiji sastav su ušle 4. proleterska, 1. dalmatinska i delovi 5. crnogorske brigade, sa zadatkom da razvija intenzivna napadna dejstva na prostoru r. Bosna – Ozren-planina – Konjuh-planina – Zvijezda-planina – Klek-planina.

stava u narodnooslobodilačkom ratu.³⁸ Takvu ocenu Tito je dao u članku „Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije”, naglašavajući da su „stvaranjem narodne vojske *stvoreni svi preduslovi za operacije većeg stila*, i za još snažnije udarce protiv okupatora i njegovih ustaških i četničkih slugu”.

Međutim, i nakon formiranja divizija i korpusa, krajem 1942. godine, Tito je pod svojom neposrednom komandom zadržao posebnu grupaciju od tri divizije (1. i 2. proleterska i 3. udarna), kao samostalnu operativno-strategijsku udarnu snagu, koja je u tom svojstvu postojala skoro godinu dana, do formiranja Prvog proleterskog i Drugog udarnog korpusa. Donošenje odluke o zadržavanju grupe divizija pod neposrednom komandom proizilazilo je iz Titove procene, kao vrhovnog komandanta, da uvek mora imati na raspolaganju dovoljno jaku i pokretljivu grupaciju kojom može brzo intervenirati na bilo kojem delu ratišta, tim pre što su prvi korpusi tek bili formirani i što su zbog svoje dvojne funkcije (operativne i teritorijalne) bili čvršće vezani za matičnu teritoriju. Tek nakon formiranja Prvog proleterskog, Drugog udarnog i Dvanaestog korpusa – koji nisu imali strogo utvrđenu matičnu teritoriju – stvoreni su i uslovi za njihovo brzo angažovanje u skladu sa određenim planovima Vrhovnog štaba. Time je prestala potreba za postojanjem Operativne grupe divizija kao samostalne grupacije.

Razvoj događaja, naročito u toku četvrte i pete neprijateljske ofanzive, potvrdio je ne samo opravdanost već i daleko-sežni značaj te Titove odluke, jer je upravo zahvaljujući činjenici što je pod njegovom neposrednom komandom bila tako jaka i manevarski sposobna grupacija (u čiji sastav su nešto kasnije uključene i jedinice 7. banijske i 9. dalmatinske divizije, kao i 6. istočnobosanska i majevička brigada) – bilo moguće razrešavati teške i složene probleme koji su nastali u toku tih ofanziva, ali isto tako izvesti i nekoliko uspešnih operacija: prodor u dolinu Rame i Neretve, odbranu u dolini Neretve, prodor u istočnu Hercegovinu, zatim prodor u istočnu Bosnu itd.

Operativne grupe divizijskog sastava formirane su posle ukidanja korpusa, posebno u situacijama kada je radi obavlja-

³⁸ Prema nepotpunim podacima, od ukupno 53 značajne operacije izvedene u toku rata, korpusi i grupe divizija izvele su 32, ili 60 odsto.

nja određenih operativnih zadataka bilo neophodno, za kraće ili duže vreme, objediniti dejstvo nekoliko divizija.³⁹ Operativnim grupama divizijskog sastava komandovali su, obično, privremeno formirani štabovi (Karlovačka grupa divizija), ali su primenjivana i druga rešenja: određeno je nekoliko starešina iz Štaba armije sa zadatkom da objedinjuju i komanduju celom grupacijom (Unska operativna grupa), ili je štab jedne od divizija imao i funkciju komande grupe (Štab 5. krajiške divizije u udarnoj grupi divizija za prodor u Srbiju).

Armijske operacije, odnosno operacije grupe korpusa, bez obzira na određene razlike u vremenu nastanka, sistemu rukovođenja i komandovanja i nekim drugim elementima, mogu se tretirati kao specifičan model objedinjavanja snaga, ali i kao najsloženiji i najviši oblik borbenih dejstava jedinica Narodnooslobodilačke vojske u narodnooslobodilačkom ratu.

Operacije grupe korpusa pojavile su se pre armijske operacije, jer su i korpusi počeli da se formiraju dve godine pre armija.⁴⁰ Međutim, nakon formiranja armija, armijske operacije su postale osnovni model izvođenja borbenih dejstava na operativnom i strategijskom nivou, što je bilo sasvim u skladu sa dostignutim stepenom razvoja i organizacijskom strukturom oružanih snaga u tom pogledu, kao i konkretnom operativno-strategijskom situacijom na jugoslovenskom ratištu.

Sremsko-slavonska operacija, koju su u vremenu od 3. do 27. aprila 1945. izvele jedinice Prve i Treće armije, mogla bi se označiti kao *operacija grupe armija*, bez obzira na to što u organizacijskoj strukturi oružanih snaga u tom periodu nije postojala grupa armija ili slična strategijska formacija. Osnovni činioci koji njihovim dejstvima daju obeležja operacije grupe armija bili su: jačina angažovanih snaga – 17 divizija, sa oko

³⁹ U toku izvođenja ofanzive za konačno oslobođenje zemlje formirane su u okviru 1. armije tri operativne grupe divizijskog sastava – severna, bosutska i južna; u sastavu 4. armije Riječka i Tršćanska operativna grupa; a u sastavu 2. armije – Karlovačka i Unska operativna grupa.

⁴⁰ Kao prva operacija grupe korpusa može se označiti drvarska operacija (25. maj – 5. jun 1944), u kojoj su bili angažovani 1. proleterski korpus (1. i 6. divizija), 5. korpus (4. 10. i 39. divizija) i deo snaga 8. korpusa (9. divizija), a čija je dejstva neposredno usmeravao Tito kao vrhovni komandant. Strategijski prodor u Srbiju, u drugoj polovini 1944. godine, izvela je takođe grupa korpusa (Prvi proleterski, 12. udarni i Operativna grupa divizija), a isto tako sarajevsku operaciju (23. mart – 12. april 1945). Kao operacija grupe korpusa može se tretirati i beogradska operacija, koju je izvela 1. armijska grupa (1. proleterska i 12. korpus) i 14. mehanizovani korpus Crvene armije.

18.000 boraca; jedinstven operacijski prostor (međurečje Drava – Sava); jedinstveni cilj (proboj sremskog fronta i razbijanje neprijateljske grupacije na području Srema i Slavonije); jedinstveno komandovanje (Generalštab JA) i, što je posebno značajno – najtešnja međusobna povezanost dejstava svih snaga od početka do završetka operacije.

*

Sve navedeno o operacijama kao obliku borbenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu upućuje na dva zaključka: 1) da su se operacije pojavile veoma rano (već početkom 1942. godine) i da su u daljem toku rata, sve do završene ofanzive za konačno oslobođenje zemlje, bile *osnovni način* za realizovanje svih značajnijih operativno-strategijskih zamisli i planova, i 2) da su po svojim vojno-tehnološkim, organizacionim i drugim karakteristikama činile specifičnu i autentičnu pojavu u drugom svetskom ratu u odnosu na klasične operacije. Titov neposredan doprinos afirmaciji i uobličavanju te kategorije ratne veštine sastojao se upravo u tome što je: 1) inicirao pojavu i afirmaciju dve vrste i dva modela operacija – partizanskog i kombinovanog tipa, što do tada nije bilo zabeleženo ni u jednom oslobodilačkom i revolucionarnom ratu; 2) što je višestruko proširio dijapazon operacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa stanovišta najznačajnijih kvantitativnih i organizacionih pokazatelja (jačina, snage, prostor, vreme, oblici objedinjavanja snaga i dr.) – od operacije grupe brigada do operacije grupe armija, i 3) što je, uporedo sa planiranjem operacija formacijskih jedinica (korpusi i armije), inicirao i podsticao i operacije privremenih operativno-strategijskih sastava i grupacija brigadnog, divizijskog i korpusnog nivoa, posebno u situacijama kada se postojećim formacijskim jedinicama nisu mogli uspešno da reše operativno-strategijski problemi koje je razvoj događaja nametao.

Masovne borbe, bojevi i druga dejstva taktičkih i lokalnih razmera imali su veoma široku primenu tokom celog rata, i u svom ukupnom efektu – strategijski značaj. Za razliku od operacija, koje su uvek bile zaokružena i prepoznatljiva celina, sa manje-više precizno određenim kvantitativnim pokazate-

ljima (snage, prostor, vreme i dr.), široka i masovna borbena dejstva to nisu bila ni po vremenu ni po prostoru, a ni po snagama angažovanim za njihovo izvođenje. Planirali su ih, organizovali i usmeravali svi štabovi taktičkog i operativnog nivoa, u svim periodima rata i u svim krajevima zemlje.

Pošto su korpusi, kao operativni sastavi, najduže egzistirali u organizacijskoj strukturi oružanih snaga i, po pravilu, bili čvrsto vezani za određenu teritoriju, njihovi štabovi su bili organizatori ne samo brojnih i veoma značajnih operacija već i ukupnih dejstava na svojim područjima. Operativni značaj tih dejstava bio je rezultat ostvarenih uspeha i posledica koje su iz toga proizilazile, čija su obeležja bila sledeća: (1) gubici koji su nanošeni neprijatelju i njegovo vezivanje za uporišta i garnizone; (2) stvaranje, kontrinuirano širenje i odbrana slobodnih teritorija, uključujući i gradove, njihovo uređenje i obezbeđenje uslova za funkcionisanje organa narodne vlasti i vojnopozadinskih institucija i jedinica; (3) mobilizacija novih boraca, te popuna i formiranje novih jedinica, i (4) obezbeđenje stabilne pozadine jedinicama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za pripremu i izvođenje operacija, pohoda i drugih strategijsko-operativnih radnji i aktivnosti.

Svođenjem karakteristika širokih borbenih dejstava na zajedničke pokazatelje i kompariranjem sa operacijama, može se reći: (1) da su ta dejstva po vremenu i mestu izvođenja bila decentralizovana i međusobno nepovezana, iako su, najčešće, proizilazila iz šireg operativnog plana; (2) da su objekti dejstva po svojim osnovnim obeležjima i značaju bili različiti, i (3) da su prilikom izvođenja borbenih dejstava primenjivani različiti borbeni postupci i različit stepen upornosti u obavljanju zadataka.

Oblici borbenih dejstava na taktičkom nivou bili su zapravo oni elementarni i primarni organizacioni okviri preko kojih su se ispoljavali širina i kontinuitet oružane borbe i realizovale sve operativne i strategijske zamisli. Drugim rečima, bili su osnova na kojoj su izrasli svi viši i složeniji oblici, pre svega napadne i odbrambene operacije, pa se stoga sve pojedinačne borbe i bojevi istovremeno tretiraju i kao konstitutivni elementi operacija.

U organizacionom pogledu, borbena dejstva na taktičkom nivou bila su determinisana veličinom jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije koja ih je izvodila, a s druge strane – ostvarenim učinkom i njegovim uticajem na razvoj borbene situacije na širem prostoru. Polazeći od prvog kriterijuma, mogu se identifikovati taktička dejstva različitih razmera – od najmanjih borbenih sastava (vod i četa) do nivoa brigada i divizija, a primenom drugog kriterijuma – ostvareni učinak – sva taktička dejstva jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije razvrstavaju se u dve kategorije: (1) manje borbene akcije i (2) bojeve taktičkih jedinica.

Manje borbene akcije bile su, u suštini, elementarni oblici borbenih dejstava za koje se ne mogu utvrditi određeni, a pogotovo stabilniji kvantitativno-kvalitativni pokazatelji: snage, prostor, vreme, učinak i drugo. Izvodile su ih grupe boraca, odeljenja, vodovi i čete, najčešće samostalno i nezavisno od širih operativno-taktičkih zamisli i planova. U određenim slučajevima, međutim, takav karakter su imala i dejstva pojedinih bataljona i odreda, pa čak i brigada, posebno u situacijama kada nisu postojali uslovi za izvođenje složenijih bojeva i operacija.

Polazeći od procene da su male borbene akcije najefikasniji metod održavanja stalnog kontakta sa neprijateljem, a istovremeno i najpogodniji način sticanja borbenih iskustava, Tito im je pridavao izuzetan značaj, pa je u svojim naređenjima i uputstvima neprekidno upozoravao ne samo na potrebu već i na način njihovog izvođenja. U tom smislu je karakteristična njegova ocena u pismu Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru, Sandžak i Boku, iz novembra 1941. godine: „S obzirom na činjenice koje smo izložili, jasno je da je pogrešno vaše suprotstavljanje krupnih akcija narodnog ustanka sitnim akcijama, za koje vi kažete da rasparčavaju snage. *Male akcije u partizanskom ratu vode krupnim*, jer one postepeno mobiliziraju sve veće mase. *Male akcije uče ljude ratovanju* (podvukao J.N.) i to znanje je najbolja garancija da se partizanski odredi neće raspasti u slučaju ako krupna akcija ne uspije”.⁴¹

Jedinice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije izvodile su svoje borbene akcije u obliku

⁴¹ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 86.

zaseda, prepada, ispada, diverzija, te demonstrativnih i sličnih dejstava, a zajedničko im je bilo to što su bile prostorno ograničene i što su trajale samo kratko. Izuzetak su bile akcije čišćenja određene teritorije, odnosno likvidacije manjih uporišta, koje su izvodile najčešće pojedine brigade, a koje su trajale znatno duže, jer su, pored vojnih, bile usmerene i na razrešavanje političkih, ekonomskih i drugih zadataka.

Za razliku od borbenih akcija, *bojevi taktičkih jedinica* imali su sva obeležja složenih, čvrsto fiksiranih i koherentnih borbenih dejstava, kako u pogledu osnovnih kvantitativnih parametara (prostor, vreme, snage i dr.), tako i s obzirom na cilj i način izvođenja, a posebno po najtešnjoj međusobnoj povezanosti i visokom stepenu koordiniranosti svih jedinica za sve vreme trajanja. Kao složeniji oblik borbenih dejstava afirmišu se tek sa pojavom brigada i divizija, jer su tek tada stvorene bitne pretpostavke za njihovo organizovano izvođenje.

U ukupnom broju izvedenih bojeva u narodnooslobodilačkom ratu daleko najmasovniji i najčešće izvođeni bili su napadni bojevi, što je i logično – napad je bio glavni vid dejstava svih jedinica i suštinsko obeležje partizanske strategije i taktike. I napadni i odbrambeni bojevi na kopnu izvođeni su na dva načina – kao „čisti” bojevi u svom primarnom obliku, ili u vidu diverzantskih, susretnih, protivdesantnih i bojeva u okruženju, tj. kao specifična borbena dejstva. Osim na kopnenom delu ratišta, različiti bojevi su izvođeni i na moru, među kojima su pomorskodesantni imali najznačajniju ulogu.

*

Iskustva stečena u narodnooslobodilačkom ratu u primeni pojedinih oblika borbenih dejstava na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou bila su polazna osnova i u izgradnji savremene jugoslovenske teorije ratne veštine. Posebno su vrednovana ona iskustva i saznanja koja su se odnosila na način pripremanja i izvođenja operacija, kao i borbena dejstva na privremeno zaposednutoj teritoriji. Sve je to ugrađeno u normativna i teorijska dokumenta, a najpotpunije u *Strategiju*

oružane borbe iz 1976. godine (koju je Tito potpisao) i *Strategiju oružane borbe* iz 1983. godine. U oba ta dokumenta su ugrađena brojna iskustva koja su u narodnooslobodilačkom ratu stečena u svim domenima ratne veštine, naročito ona koja se odnose na operacije u kombinovanom i partizanskom obliku oružane borbe, odnosno operacije koje bi se izvodile na privremeno zaposednutoj teritoriji. Na sličan način je ugrađeno i značajno iskustvo iz narodnooslobodilačkog rata da će se borbena dejstva u opštenarodnom odbrambenom ratu izvoditi ne samo putem bojeva i operacija već i primenom samostalnih i masovnih borbenih akcija različitog nivoa na određenom prostoru, preko kojih će se ostvarivati zadaci taktičkog, operativnog, a nekad i strategijskog značaja.